

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

Кулик Ольга Володимирівна

**СИСТЕМА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ У
КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ**

Спеціальність 8. 03050802 – Банківська справа
магістерська програма – Організація банківської справи

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”

Виконала студентка групи БСзм – 52
О. В. Кулик

Науковий керівник
к.е.н., Іващук О.О.

Дипломну роботу допущено
до захисту:

«___» _____ 2013 р.

Завідувач кафедри

_____ **О. В. Дзюблюк**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ	
1.1. Економічна суть, класифікація та причини виникнення ризиків банківської діяльності	6
1.2. Система управління ризиками банківської діяльності	22
1.3. Організаційне забезпечення ризик-менеджменту банківської установи	31
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	40
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ	
2.1. Аналіз організації системи ризик-менеджменту в банківських установах	42
2.2. Методи оцінки величини банківських ризиків	50
2.3. Розвиток служби внутрішнього контролю ризиків у комерційному банку	59
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	70
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ У КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ	
3.1. Моніторинг в банку з врахуванням оцінки ризиків	72
3.2. Банківсько-страхова інтеграція в системі ризик-менеджменту	82
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	90
ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобалізація ринків, зростання конкуренції, підвищення частоти мінливості цін, ріст обсягів і доступності інформаційних потоків та їх баз даних призводять до підвищення ризиків в усіх сферах діяльності, зокрема і в банківській. На сьогодні однією із основних проблем діяльності банківських установ є забезпечення ефективності системи ризик-менеджменту. Оскільки, банки здійснюють діяльність переважно за рахунок залучення коштів клієнтів, а тому мають бути впевненими, що вони здатні в будь-який час виконати власні зобов'язання перед ними. Крім того позитивний імідж банківської установи як надійного та стабільного партнера дає змогу знизити вартість ресурсів. Банківські установи мають досить складну структуру активів та пасивів, які також можуть нести значні ризики для банку, широкий асортимент послуг тощо, все це ускладнює управління балансом та грошовими потоками в банку.

У зв'язку з постійним збільшенням впливу ризиків на фінансову діяльність актуальним є ризик-менеджмент в управлінні банківських установ. Ризик-менеджмент дозволяє прогнозувати настання ризикових подій та приймати необхідні заходи мінімізації даних ризиків.

Огляд літератури з теми дослідження. Значний внесок у розробку питань формування системи ризик-менеджменту в банках зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема І.Т. Балабанова, О.І. Лаврушин, Х. Грюнінг, С.Н. Кабушкін, І.В. Ларіонова, Дж.Ф. Маршалл, Г.С. Панова, К. Редхед, П.С. Роуз, В.Т. Севрук, Дж. Сінкі, В.М. Усоскін, Л.А. Бондаренко, О.В. Васюренко, В.В. Вітлінський, А.М. Герасимович, О.В. Дзюблюк, А.О. Єпіфанов, О.А. Кириченко, Т.Т. Ковальчук, А.В. Коротєєва, В.І. Міщенко, Л.О. Примостка, О.В. Пернарівський, В.М. Попович, Т.О. Раєвська та інші. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених вивченню банківських ризиків та методів управління ними, недостатньо уваги приділено особливостям формування системи ризик-менеджменту в банківських установах. Саме тому, дане питання потребує подальших наукових досліджень обумовило вибір теми дослідження, її

актуальність, визначило мету, завдання, структуру та зміст дипломної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою даної дипломної роботи є обґрунтування теоретичних основ організації системи ризик-менеджменту в банківських установах.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання та розв'язання наступних наукових і практичних завдань:

- дослідити економічну суть, класифікацію та причини виникнення ризиків банківської діяльності;
- розглянути систему управління банківськими ризиками;
- проаналізувати організацію системи ризик-менеджменту в банківських установах;
- визначити місце і роль служби внутрішнього контролю у системі ризик-менеджменту;
- обґрунтувати шляхи удосконалення системи ризик-менеджменту в банківських установах.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є організація ризик-менеджменту у комерційних банках.

Предметом дослідження є управління ризиками в банківській діяльності.

Методи дослідження. На основі діалектичного методу пізнання проведено вивчення та визначення напрямів вдосконалення системи ризик-менеджменту. Для досягнення поставленої мети залежно завдань поєднувалися загальнонаукові методи дослідження: метод логічного узагальнення – при визначенні особливостей процесу управління ризиками в банківському середовищі, аналізі форм і методів оцінки банківських ризиків; експертних оцінок, а також статистичний та графічний аналіз.

Інформаційна база роботи. Інформаційно-фактологічну основу дослідження склали закони України, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, аналітичні огляди та звітні дані Національного банку України, монографічні дослідження й наукові публікації з питань оцінки та управління банківськими ризиками, а також дані фінансової звітності банківських

установ України.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням системи ризик-менеджменту банків. Безпосередньо в процесі дослідження отримано наступні наукові результати:

- дістало подальшого розвитку визначення суті банківського ризику як економічної категорії. Запропоновано визначити банківський ризик ймовірність втрати банком частини своїх коштів, недотримання запланованих доходів, або здійснення додаткових витрат в результаті проведення запланованих фінансових операцій;

- проаналізовано систему організації ризик-менеджменту в комерційних банках та визначено, що даний процес банки повинні організовувати таким чином, щоб були охоплені всі структурні підрозділи;

- обґрунтовано напрями удосконалення системи ризик-менеджменту шляхом створення у банківських установах підрозділу з моніторингу ризиків, що забезпечить запобігання негативних наслідків у банківських установах.

Практичне значення роботи полягає у тому, що вони можуть використовуватись у процесі організації системи ризик-менеджменту в комерційному банку, що підвищить ефективність управління банківськими ризиками.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 96 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 3 таблиці, 9 рисунків, список використаних джерел з 125 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ

1.1. Економічна суть, класифікація та причини виникнення ризиків банківської діяльності

У процесі розвитку сучасного ринкового середовища посилюється конкурентна боротьба на внутрішніх та зовнішніх ринках, що зумовлює виникнення факторів, які впливають на ефективність здійснення банківської діяльності. Саме тому, актуальним питанням в банківській сфері є підвищення ефективності управління ризиками.

Аналіз проблем економічної науки та практики переконливо свідчить, що врахування невизначеності, конфліктності й породжуваного ними ризику є одним з напрямків розвитку економічної теорії другої половини ХХ століття. З ризиком доводиться стикатися у повсякденній практичній діяльності, його неможливо уникнути в жодному з видів ділової активності. Так, він присутній під час прийняття рішень з приводу розміщення грошей у банку, при купівлі акцій та інших цінних паперів, вкладанні коштів у нове виробництво тощо. У більшості випадків неможливо здійснити абсолютно точний прогноз щодо цілої низки параметрів економічних об'єктів, проектів, процесів, які аналізуються (темпи інфляції, кон'юнктура ринку тощо). Використання інноваційних ідей та нових технологій завжди обтяжене ризиком, а спроби уникнути інновацій здатні зупинити прогрес розвитку суспільства [119].

Невизначеність в соціально-економічній системі викликана не стільки суб'єктивною обмеженістю знань про об'єкт дослідження у даний момент часу, скільки об'єктивною неможливістю вичерпного його опису адекватною мовою. Що стосується економіки як науки, яка займається вивченням одного з різновидів складних систем, то принцип невизначеності потребує подальшого поглибленого дослідження та практичного використання [21, с. 16].

Економічний ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія у діяльності

суб'єктів господарювання, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору. Вона відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, міру невдачі (збитків) з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотних зв'язків стосовно об'єкта управління [21].

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до розуміння сутності ризику, що пов'язано з багатоаспектністю даного явища. У своїх дослідженнях автори намагаються сформулювати власне тлумачення категорії «ризик», що знаходить своє відображення у наступних визначеннях:

- “ризик – це усвідомлена можливість небезпеки; це можливість збитків та неуспіху в якійсь справі” [15, с.1030];

- “ризик – це можлива невдача” [27, с. 45];

- “ризик – це ймовірність несприятливого наслідку” [17, с. 160];

- “ризик – можлива загроза втрат, яка впливає зі специфіки тих чи інших явищ природи й видів діяльності людського суспільства” [113, с. 42]

- “ризик – це подія, що може відбутися або не відбутися” [90, с. 121];

- “ризик – це дія у сподіванні на щасливий результат” [98, с. 170];

- “ризик – це можливість або загроза відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних” [50, с. 10];

- “ризик – це дія (діяння, вчинок), що виконується в умовах вибору (в ситуації вибору, сподіваючись на щасливий вихід), коли в разі невдачі існує можливість (міра небезпеки) опинитись у гіршому становищі, ніж до вибору (тобто в разі невиконання цієї дії)” [62];

- “ризик – це невизначеність щодо настання тієї чи іншої події у майбутньому”» [25, с. 230];

- “ризик – це усвідомлена небезпека виникнення в будь-якій системі небажаної події з певними у часі та просторі наслідками” [85];

- “ризик – це частота реалізації небезпеки” [69, с. 40];

- “ризик – це величина, що визначається як добуток величини події на міру її можливості” [67, с. 89].

Прихильники класичної теорії аналізу ризику Дж. Міль та Н. Сенсор визначали ризик з точки зору відшкодування можливих збитків, пов'язаних з підприємницькою діяльністю, та ототожнювали його з математичними очікуваннями втрат, що можуть статися в результаті обраного рішення [74, с. 420]. Тобто чітко визначалася межа між ризиковими діями підприємців та розрахунком очікуваних збитків від таких дій. Подальший розвиток наукової думки щодо визначення ризику, зокрема погляди таких неокласиків, як А. Маршалл та А. Пігу, доводить, що саме дії підприємців можуть спричинити виникнення певного ризику [68, с. 85]. Це пов'язувалося з тим, що ризикові дії підприємців обумовлені теорією граничної корисності, а відтак ризик може позитивно вплинути на результат підприємницької діяльності. Саме в таких двох напрямках і відбувався розвиток теоретичного узагальнення сутнісного розуміння категорії «ризик».

Дж. М. Кейнс, Т. Бачкаї, Д. Мессен пов'язували розкриття сутності ризику з можливими відхиленнями від цілей, заради яких приймаються рішення [10, с. 24; 54]. Тож перевищення отриманих показників від запланованих сприймалося як позитив, який утворюється під впливом дії ризику.

На думку Ф. Найта ризик – не просто матеріальні збитки і втрати, а наслідок невизначеності прибутку, що, у свою чергу, є ознакою неточності, недостовірності або неповноти інформації, яку отримує підприємець [76, с. 40].

Г. Марковиця та В. Шарпа запропонували формальне узагальнення виміру ризику за відхиленням очікуваного значення зміни прибутку від його середнього значення [108, 123].

О. Юсипович вважає, що ризик відображає невизначеність, пов'язану з можливістю отримання результату, відмінного від очікуваного, внаслідок змін обставин у процесі реалізації прийнятих рішень [116, с. 7]. При цьому він підкреслює, що таке визначення універсальне, оскільки в ньому ризик не пов'язаний із конкретним суб'єктом чи видом діяльності.

В. Вітлінський та Г. Великоіваненко, визначають ризик як економічну категорію, що відображає особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами

економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесів цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, обтяжених можливими загрозами і невикористаними можливостями [20, с. 5];

Авторський колектив під керівництвом О. Лобанова та О. Чугунова ризик розглядається як можливість невідповідності характеристик економічного стану об'єкта значенням, що очікуються особою, яка приймає рішення під впливом діючих ринкових факторів [115, с. 204].

Найбільш повне уявлення про ризик дає визначення, запропоноване Альгіним А.П.: “Ризик – це діяльність, пов’язана з подолання невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого існує можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети” [1, с.12]. Тобто, трактування ризику полягає не лише в усвідомленні можливих відхилень від запланованого розвитку подій, але й передбачає їх вираження у певних кількісних та якісних величинах з метою забезпечення можливості мінімізувати негативні наслідки.

Категорія “ризик” з економічної точки зору у наукових колах почала досліджуватися порівняно недавно і нероздільно пов’язана із переходом України до ринкових відносин. У результаті виникла незмірна кількість факторів макро- та мікроекономічного походження, які зумовлюють різноманітність можливих варіантів поведінки для суб’єктів господарювання, а звідси і ускладненість процесу планування та прогнозування діяльності на перспективу.

В. Тулінов та В. Горін [101, с. 79] пов’язують ризик з ймовірністю настання негативних наслідків, тобто, “коли підприємство не отримує очікуваних результатів”. Подібним чином економічний ризик розглядається і П.Г. Грабовим, С.Н. Петровою, С.І. Полтавцевим [26, с. 30]. На нашу думку, такий підхід є дещо звуженим та однобоким. По-перше, підприємство не єдиний суб’єкт економічного ризику. По-друге, з визначення випливає, що в результаті реалізації економічного ризику можливі лише негативні результати. Але такий підхід не дає чіткого уявлення про усі можливі варіанти розвитку подій в сучасних умовах.

У визначенні Л.І. Донця [39, с.10] вказується на джерело виникнення

ризик, а саме “будь-які види підприємницької діяльності, пов’язані з отриманням прибутку”. У той же час автором ігнорується внутрішній зміст категорії «ризик». Однак позитивним моментом є те, що економічний ризик пов’язується з основною метою підприємницької діяльності – прибутком.

Заслуговує на увагу визначення, яке запропонували С.М. Клименко та О.С. Дуброва [43, с. 35]. Їх підхід до означення ризику як економічної категорії дещо розширює сферу можливих наслідків ризику, тобто вказується на негативний, нульовий і позитивний результати.

Вважаємо, що найбільш повно розкривають внутрішній зміст категорії “економічний ризик” визначення, запропоновані А.Г. Загороднім [46, с.56] та В.В. Вітлінським [42, с.9].

З точки зору А. Загороднього, Г. Вознюк ризик – це усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв’язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами [46].

В. Вітлінський визначає ризик як економічну категорію в діяльності суб’єктів господарювання, що пов’язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління, неминучого вибору [42].

М. Лапуста і Л. Шаршукова відзначають, що ризик характеризує ситуацію, коли настання невідомих подій є досить ймовірним і може бути оцінене кількісно, а невизначеність, в свою чергу, характеризує ситуацію, коли ймовірність настання подій оцінити неможливо заздалегідь [63, с. 46].

Економічний ризик на думку І. Іващук та О. Оконської виникає в умовах невизначеності, коли немає вичерпної інформації про умови ухвалення рішень [49, с. 7].

А. Спіфанов під економічним ризиком розуміє економічну категорію, що відображає кількісно оцінену можливість невідповідності очікуванням економічних параметрів функціонування об’єкта, стан якого змінюється в результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб’єктів економічних відносин, яка є наслідком об’єктивно існуючих умов невизначеності,

конфліктності [104, с. 21].

Таким чином, виокремимо основні моменти, які притаманні ризиковій ситуації: об'єктивно-суб'єктивний характер; ймовірність настання події, що визначає, який з можливих результатів реалізується на практиці; можливість надання ризику певної числової величини; можливість прийняття альтернативних рішень; необхідність подолання невизначеності та конфліктності.

Складність розуміння економічного ризику полягає не лише у відсутності єдиного трактування даної категорії, але й великою різноманітністю економічних відносин, у яких він проявляється. З метою забезпечення можливості аналізу ризику в економічному середовищі доцільно провести його класифікацію та виділити основні його складові. На наш погляд, найбільш вдалою є класифікація, запропонована Є.Б. Ширінською (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Класифікація економічних ризиків [112]

На рис. 1.1. подано чітке розмежування економічних ризиків у відповідності до їх природи. Очевидно, що будь-який із приведених ризиків несе у собі певний

рівень загрози як для окремого виду діяльності, так і в цілому для економіки країни. Серед усіх видів економічних ризиків фінансові займають особливе місце. Така ситуація є закономірною, оскільки за масштабами збитків, яких може завдати реалізація даного ризику, він є найвагомішим.

Однак основною особливістю фінансового ризику є те, що на відміну від інших він носить спекулятивний характер. Таким чином, якщо результатом будь-якого ризику є збитки, то фінансовий у даному разі є виключенням, оскільки передбачає і позитивний результат

Фінансовий ризик може проявлятися у вигляді кредитного, процентного, валютного ризиків та ризику ліквідності. Кожен з перерахованих видів фінансового ризику має свої особливості, оскільки будь-яка банківська діяльність пов'язана з існуванням значної кількості ризиків.

Досліджуючи сутність “банківського ризику” помітним є намагання вчених адаптувати категорію “ризик” до умов його виникнення у банківській сфері.

Наприклад, Л. Бондаренко у своєму дослідженні доводить, що існує шість підходів до визначення поняття “банківський ризик”, а саме [13, с. 8]:

- як імовірність відхилення від очікуваного результату;
- загроза втрат;
- імовірність отримання як збитків, так і прибутку;
- невпевненість у передбаченні результату;
- ситуативна характеристика діяльності банку, що відображає невизначеність її результату;
- діяльність банку, пов'язана з подоланням невизначеності.

У словнику термінів і понять, що вживаються в чинних нормативно-правових актах України, “банківський ризик” визначається як можливість зазнати втрат у разі виникнення несприятливих для банку обставин [95, с. 47].

У роботах С. Прасолової, С. Козьменка, Ф. Шпиґа, І. Волошка підкреслюється, що в банківській практиці ризик визначається, переважно, як вартісне вираження ймовірності події, яка спричиняє фінансові втрати [81, 57].

М. Фастовець також наголошує, що ризики в банківській діяльності

пов'язані зі специфікою банківських операцій, здійснюваних в умовах ринкових відносин, та означають імовірність отримання доходів, менших від очікуваних, зниження вартості активів [105, с. 39].

К. Уваров визначає банківський ризик як можливість того, що певні події, очікувані чи неочікувані, можуть спричинити негативний вплив на рівень капіталу або доходів банку [102, с. 9]. Таким чином, переважна більшість дослідників визначає фінансову складову банківських ризиків і схиляється до того, що банківські ризики – це фінансові ризики, які призводять до збитків і втрат. Підтвердженням такого висновку є й те, що при розгляді окремих банківських ризиків дослідники знов-таки підкреслюють, насамперед, фінансову складову.

А. Єпіфанов під банківськими ризиками розуміє кількісно оцінену ймовірність невідповідності обсягових, просторових та часових параметрів фінансових потоків банку очікуваним, яка формується у результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб'єктів економічних відносин, що відбивається на зміні його фінансового стану та динаміки розвитку [104, с. 25]. В даному випадку використано узагальнюючий підхід до об'єкта та прояву банківських ризиків.

На основі оцінки ризиків Національний банк визначає банківський ризик за його впливом на капітал і надходження. Ризик банківської діяльності – це ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку [70, с. 78]. Ризики банківської діяльності випливають із специфіки банківської діяльності, що здійснюється в умовах ринкових відносин, і означають імовірність одержання доходів, менших від очікуваних, зниження вартості активів. Підвищені банківські ризики призводять до значних фінансових утрат і, як наслідок, до банкрутства банків.

Основою адекватної оцінки можливих наслідків впливу на діяльність банків є чітке розуміння взаємозв'язків між окремими видами ризиків банків. Оскільки якісна класифікація банківських ризиків ґрунтується на врахуванні впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів.

Зарубіжні та вітчизняні науковці виділяють різні ознаки, які використовуються при класифікації ризиків банківської діяльності.

Зокрема, Національний банк України в Методичних вказівках з інспектування банків “Система оцінки ризиків” виділяє дев’ять категорій ризику (рис. 1.2): кредитний, ліквідності, зміни відсоткової ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний, репутації, юридичний та стратегічний [71].

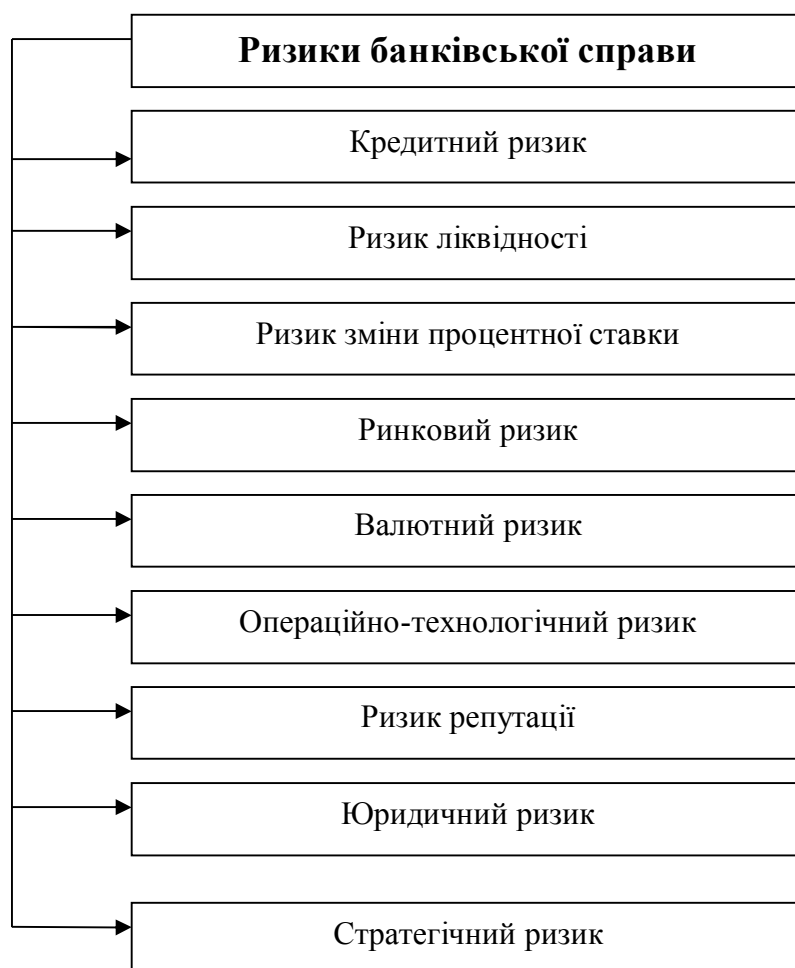

Рис. 1.2. Категорії ризику за НБУ [71]

В. Глущенко та А. Граділь поділяють банківські ризики на: кредитний, цінний, ризик, що виникає при формуванні депозитів, ризик, пов'язаний з новими видами діяльності, ризик ліквідності, ризик руху грошових коштів [24, с. 130].

Інший підхід у класифікації банківських ризиків розглядається А. Камінським: ризики за балансовими операціями, ризики за позабалансовими операціями, ризики пасивних операцій, ризики активних операцій (в тому числі кредитний, валютний, портфельний, інвестиційний, ризик ліквідності) [52, с. 140].

У роботі І. Бушуєвої подана наступна класифікація банківських ризиків (рис. 1.3).

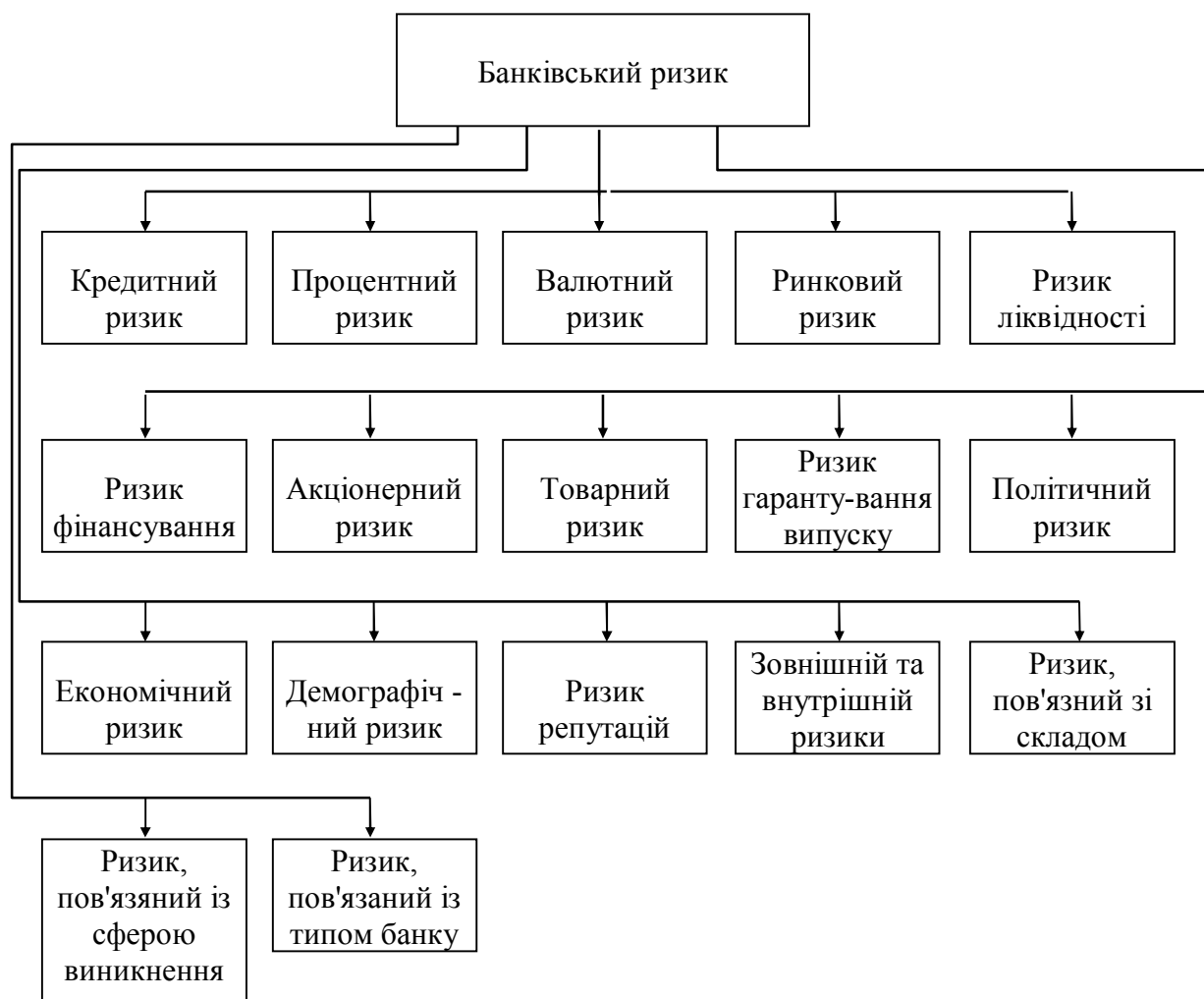

Рис. 1.3. Система банківських ризиків [16, с. 11]

Найбільш поширеною в економічній літературі є наступна класифікація банківських ризиків (рис. 1.4). В залежності від сфери виникнення та можливостей управління банківські ризики поділяють на зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх належать ризики, пов'язані зі змінами у зовнішньому щодо комерційного банку середовищі і безпосередньо не залежні від його діяльності. Це ризики, що виникають у разі загострення економічної кризи у країні, політичної нестабільності, війни, заборони на платежі за кордон, консолідації боргів, введення ембарго, відміни імпорتنих ліцензій, стихійного лиха, приватизації, націоналізації, неадекватного правового регулювання тощо. Вплив зовнішніх ризиків на результативність роботи банку винятково високий,

управління цими ризиками найскладніше, а іноді й неможливе (рис. 1.5).

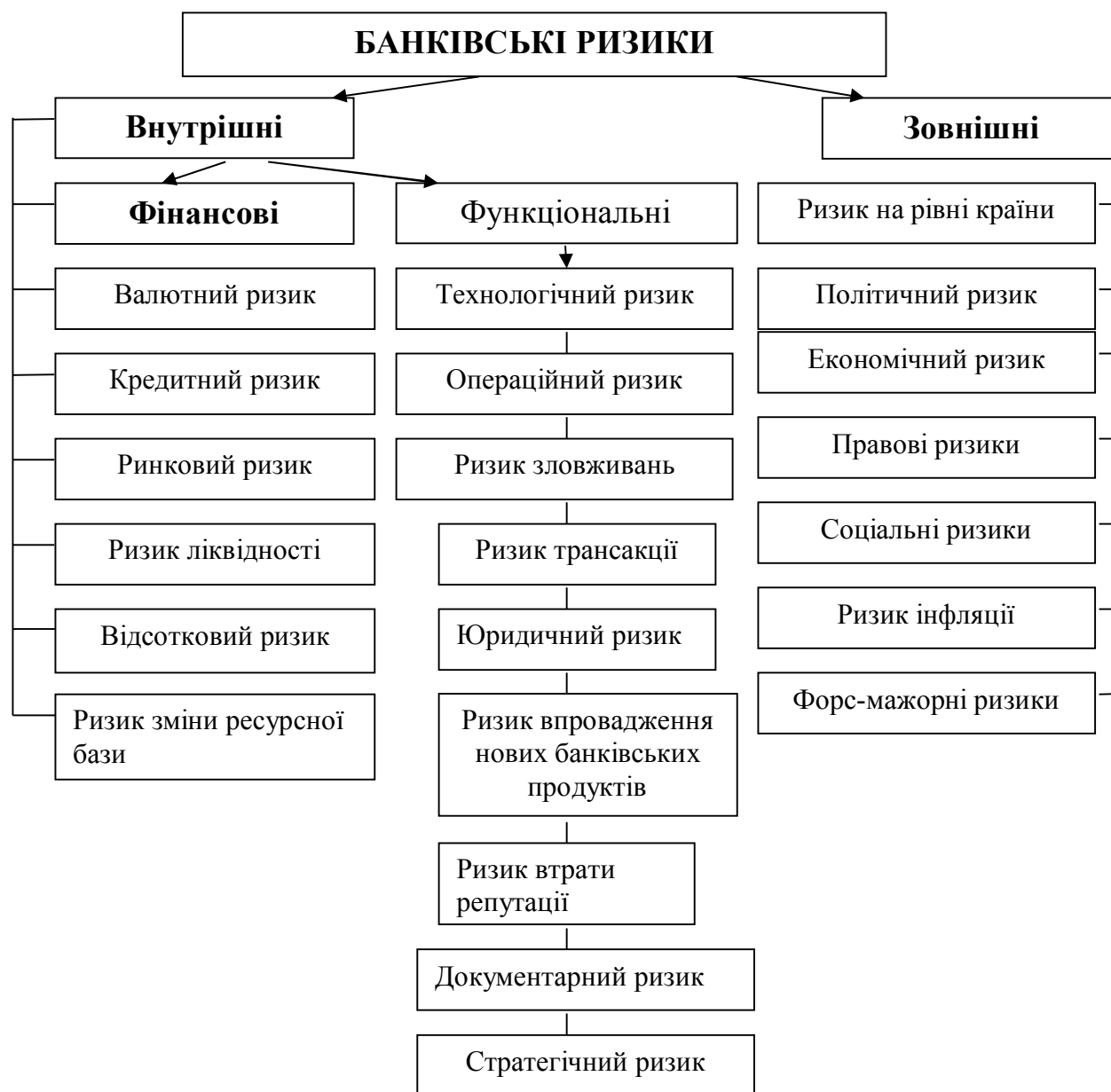

Рис. 1.4. Класифікація банківських ризиків

Банківські установи зобов'язані враховувати їх під час формування стратегії та політики банківської діяльності, а також під час складання бюджету. До цього виду ризиків відносять:

➤ ризик країни – небезпека втрат банку внаслідок того, що іноземна держава не зможе чи не захоче виконати свої зобов'язання перед іноземним кредитором і (або) інвестором. Ризик на рівні країни безпосередньо пов'язаний з

інтернаціоналізацією діяльності банків та банківських установ, наявністю глобального ризику і залежить від політико-економічної стабільності країн-клієнтів і країн-контрагентів, імпортерів чи експортерів. Ця група ризиків актуальна для всіх банків, заснованих за участю іноземного капіталу. Ризик країни тісно пов'язаний з економічним та політичним ризиками.

Рис. 1.5. Види зовнішніх банківських ризиків

➤ економічний ризик – небезпека втрат банку, зумовлена змінами стану платіжного балансу країни, нестабільністю національної грошової одиниці, здійсненням економічної політики (наприклад, введенням обмежень на переказ капіталу за кордон) та ін. На рівень економічних ризиків впливають загальний стан розвитку економіки, рівень інфляції, рівень доходів громадян, податковий тягар підприємств [71].

➤ політичний ризик – ймовірність виникнення збитків внаслідок зміни державної політики (зміни в політиці уряду, зміни пріоритетних напрямів його діяльності).

➤ правові ризики – можливість виникнення збитків чи скорочення розмірів прибутку внаслідок непередбаченої зміни законодавства, що регулює

банківську діяльність або діяльність клієнтів банку, або у випадку відсутності законодавчого регламентування тих або інших банківських операцій.

- соціальні ризики пов'язані з національними особливостями, певними ідеологічними, релігійними розбіжностями, національними конфліктами, різним рівнем життя населення.
- інфляційні ризики зумовлюються девальвацією національної грошової одиниці, знецінюванням банківських активів і власного капіталу банку.
- форс-мажорні ризики – ризики, виникнення яких зумовлене війною, пожежами, повеннями та іншими стихійними лихами.

Порівняно із зовнішніми, внутрішні ризики краще піддаються ідентифікації. Завдання менеджменту полягають в тому, щоб виявляти, оцінювати, мінімізувати та постійно контролювати внутрішні ризики за допомогою відповідних методів. Найчисленнішу групу банківських ризиків утворюють фінансові ризики, які визначаються ймовірністю грошових втрат і пов'язуються з непередбаченими змінами в обсягах, доходності, вартості та структурі активів і пасивів. У свою чергу внутрішні ризики за сферою виникнення поділяються на:

- фінансові ризики, які виникають у зв'язку з непередбаченими змінами обсягів, структури, доходності та вартості активів і пасивів банку. До цієї групи належать такі ризики: кредитний, ліквідності, валютний, ринковий, процентний, зміни ресурсної бази та ін.

Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає у зв'язку з неспроможністю сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [71].

Валютний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає внаслідок несприятливих коливань курсів іноземних валют і цін на банківські метали.

Ринковий ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає внаслідок несприятливих коливань вартості цінних паперів і товарів, а також коливань курсів іноземних валют за тими

інструментами, які знаходяться в торговельному портфелі банку. Ринковий ризик необхідно ретельно оцінювати при прийнятті забезпечення за кредитними операціями, оскільки зниження цін на нерухомість може призвести до втрат банку під час реалізації заставленого майна у випадку неплатоспроможності позичальника. Розмір цих втрат визначається сумою перевищення заставної вартості майна над ринковою [71].

Ризик ліквідності – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає внаслідок неспроможності банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат.

Відсотковий ризик (ризик зміни відсоткової ставки) – це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу банку, який виникає внаслідок несприятливих змін відсоткових ставок.

Ризик зміни ресурсної бази – це ризик збільшення витрат в процесі формування ресурсної бази у разі зміни ситуації на фінансовому ринку (зміни відсоткових ставок за депозитами, коливань курсів іноземної валюти та ін.). Цей ризик тісно пов'язаний з ринковим, відсотковим і валютним ризиками.

Ризик зміни ресурсної бази також проявляється у вигляді недоотриманих прибутків у зв'язку з необхідністю наявності певної суми ліквідних коштів для здійснення розрахунково-касового обслуговування клієнтів (списання коштів з поточних рахунків, видача авансу на відрядження або заробітної плати, зняття депозиту готівкою тощо).

Крім фінансових ризиків значний вплив на діяльність комерційних банків справляють функціональні ризики, які виникають внаслідок неможливості здійснення своєчасного та повного контролю за фінансово-господарським процесом. Функціональні ризики пов'язані з процесами створення й упровадження нових банківських продуктів і послуг, збору, обробки аналізу й передавання інформації, підготовки кадрового потенціалу та виконання інших адміністративно-господарських операцій.

➤ функціональні ризики – це ризики, виникнення яких зумовлене створенням і впровадженням нових банківських продуктів, неможливістю

здійснення своєчасного і повного контролю за фінансово-господарським процесом банку. До функціональних ризиків належать:

Операційно-технологічний ризик – це потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи [71].

Документарний ризик – це наявний або потенційний ризик втрат банку, зумовлений виникненням помилок під час укладання угод, які можуть призвести до невиконання окремих положень угоди або взятих раніше зобов'язань, порушення судової справи тощо.

Ризик трансакції – це наявний або потенційний ризик втрат банку, який виникає в процесі укладання і реєстрації угод, підписання контрактів, виконання розрахунків, поставки цінних паперів, валюти, предметів лізингу тощо. Цей вид ризику тісно пов'язаний з технологічним, документарним та операційним ризиками.

Стратегічний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі. Стратегічний ризик може виникати й у випадку невідповідного ресурсного забезпечення реалізації бізнес-стратегій, помилкового підходу до управління ризиками в банківській практиці [103, с. 270].

Юридичний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення

Ризик впровадження нових продуктів – це наявний або потенційний ризик втрат банку, який виникає внаслідок недосягнення запланованого рівня окупності нових банківських продуктів, послуг, операцій або технологій.

Ризик втрати репутації – це наявний або потенційний ризик втрат банку,

який виникає внаслідок скорочення клієнтської бази або відпливу грошових коштів у зв'язку з неспроможністю банку підтримувати свою репутацію як надійної та фінансово стійкої установи [71].

Ризик зловживань – це наявний або потенційний ризик втрат банку, зумовлений шахрайством, розтратами, оприлюдненням конфіденційної інформації службовцями або клієнтами банку, використанням конфіденційної інформації керівництвом банку у власних цілях, відмиванням грошей тощо [71].

Основними причинами виникнення ризиків у діяльності банків є:

- невизначеність поточних, проміжних та стратегічних цілей банків, чи їх неузгодженість між собою;
- недостатньо висока якість здійснення аналізу закономірностей розвитку явищ у банківській галузі, або висока нестабільність економічної системи, що породжує випадковість виникнення певних процесів;
- брак часу для здійснення об'єктивного оцінювання ситуації в якій перебуває банк;
- наявність неповної інформації щодо тенденцій розвитку діяльності банку чи можливих змін фінансового стану його клієнтів.

Таким чином, у цілому можна говорити про те, що банківські ризики відображають невизначеність, пов'язану з конкурентною боротьбою як між банками, так і іншими учасниками ринку, що позначається на сталості руху фінансових потоків та зміні обсягів фінансових ресурсів банку.

Повністю подолати виникаючі ризики неможливо. Проте, звертаючи увагу на те, що банківські ризики є проявом конкурентної боротьби, доречно розробити стратегію з ведення такої боротьби, яка б урахувала можливість передбачення окремих ризик-подій та за можливості рознесення їх у часі. Не менш важлива є й випереджаюча стратегія залучення коштів та їхнього розміщення на нових сегментах ринку. При цьому слід ураховувати, що множина ризиків банківської діяльності є проявом конкурентної боротьби банку в межах окремих різновидів його діяльності.

1.2. Система управління ризиками банківської діяльності

Важливим в діяльності банку є створення якісно структурованої та незалежної системи управління ризиками у світлі ускладнення банківських продуктів, а також сучасних кризових явищ у фінансовій сфері. Відсутність ефективної системи управління ризиками може в кінцевому результаті привести банк до виникнення значних проблем. Окремий недооцінений банківський ризик перетворюється в ризик загальний та завдає збитки цілому банку. Однак, необхідно зрозуміти, що повністю уникнути ризиків у банківській діяльності неможливо, а тому мета процесу управління ризиками в банку полягає не в повному їх усуненні, а в їх обмеженні та мінімізації.

За нормативними документами Національного банку України, управління ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків. Комплекс дій з ризик-менеджменту має на меті забезпечити досягнення таких цілей: ризики мають бути зрозумілими та усвідомлюватися банком та його керівництвом; ризики мають бути в межах рівнів толерантності, установлених спостережною радою; рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку; рішення з прийняття ризику мають бути конкретними і чіткими; очікувана дохідність має компенсувати прийнятий ризик; розподіл капіталу має відповідати розмірам ризиків, на які наражається банк; стимули для досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до ризику [71].

Мета управління ризиками – сприяти підвищенню вартості власного капіталу банку, одночасно забезпечуючи досягнення цілей багатьох зацікавлених сторін, а саме: клієнтів і контрагентів; керівників; працівників; спостережної ради й акціонерів (власників); органів банківського нагляду; рейтингових агентств, інвесторів і кредиторів; інших сторін [103, с. 160].

На думку Є Єгорової управління ризиками – це сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати появу ризикових

подій та застосовувати заходи щодо виключення або зниження негативних наслідків таких подій [41, с. 105].

Під управлінням ризиками В. Вітлінський розуміє діяльність, що дозволяє з найменшими витратами передбачати фінансові ресурси, необхідні та достатні для зменшення ймовірності появи несприятливих результатів та локалізації негативних наслідків рішень, що приймаються [19, с. 140].

Н. Балашова трактує управління ризиками, як складний багатоступінчатий процес ідентифікації, оцінки, управління, моніторингу і контролю за ризиками, що охоплює весь внутрішньо організаційний процес ухвалення і виконання рішень, а також контролю за їх виконанням [6, с. 105].

На думку Дж. Сінкі, управління ризиками – це система фінансових технологій і інструментів, що використовуються для передбачення негативних наслідків реалізації фінансових ризиків з метою максимізації ринкової вартості банку [94, с. 460].

Аналізуючи розробки Міжнародного комітету стандартизації і ряду міжнародних організацій, що об'єднують фахівців з ризик-менеджменту А.О. Старостіна та В.А. Кравченко в навчальному посібнику “Ризик-менеджмент: теорія та практика”, управління ризиками трактують як ризик-менеджмент. “Ризик-менеджмент – це управління організацією в цілому або окремими її підрозділами з урахуванням факторів ризику (тобто випадкових подій, що впливають на організацію) на основі особливої процедури їх виявлення й оцінки, а також вибору і використання методів нейтралізації наслідків цих подій, обміну інформацією про ризики і контролю результатів застосування цих методів” [97, с. 10].

Окремі науковці зазначають, що не потрібно ототожнювати ризик-менеджмент з управлінням ризиками. На думку А. Камінського [51, с. 11] на практиці ризик-менеджмент для банків є “...сукупністю визначених систем регламентів, процедур, встановлення лімітів, які включаються в загальну систему менеджменту, економіко-математичних моделей, які дають можливість в числовому вираженні оцінювати ризики банку та програмного забезпечення, що

на основі економіко-математичних моделей дозволяє оптимізувати ризики”.

Ризик-менеджмент у широкому розумінні являє собою комплекс структурних підрозділів, на які покладені функції ідентифікації, оцінки, управління і контролю ризиків [41, с. 10]. У вузькому розумінні ризик-менеджмент – це спеціальний підрозділ – відділ управління ризиком, який займається тільки проблемами управління ризику і координує діяльність усіх підрозділів щодо регулювання ризику і забезпечення компенсації можливих втрат і збитків [96, с. 6].

Узагальнивши напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців з проблем управління ризиками, зазначимо що основними завданнями ризик-менеджменту є:

- зниження невизначеності при ухваленні управлінських рішень;
- зменшення початкового рівня ризику до прийняттого рівня;
- зниження витрат, пов'язаних з ризиком;
- визначення і контроль стану різних сфер діяльності або ситуацій, що виникають у результаті можливих небажаних змін;
- досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику і необхідними для цього витратами;
- прогнозування настання ризикових ситуацій [3, 14, 45, 93].

Таким чином, аналізуючи вище наведені трактування управління ризиками, слід зазначити, що в сучасних умовах необхідним є застосування системного підходу в управлінні ризиками, який поєднує всі аспекти даної проблеми.

Ефективне управління ризиками передбачає наявність послідовних положень, процесів, кваліфікованого персоналу і систем контролю:

- положення відображають намір банку досягти бажаних результатів. Вони визначають стандарти і дії, що мають бути застосовані для виконання певних конкретних завдань. Ретельно розроблені положення спираються на відповідно сформульовані місію, цінності та принципи діяльності банку. Вони також чітко визначають рівень толерантності банку до ризику. Повинні бути впроваджені механізми внесення змін до положень у разі зміни характеру

діяльності банку або рівня його толерантності до ризику. Положення мусять бути письмовими та враховувати складність операцій, розгалуженість організаційної структури тощо. Положення мають бути чітко сформульовані та виконуватися в практичній діяльності;

- процеси – це процедури, програми і практика, що визначають, як банк виконуватиме свої завдання. Процеси визначають, як здійснюється поточна діяльність банку. Належно розроблені процеси ґрунтуються на положеннях банку, є ефективними, а їх функціонування спирається на відповідні повноваження виконавців;

- персонал – це працівники і керівники, які власне виконують процеси або контролюють їх функціонування. Працівники і керівники зобов'язані бути кваліфікованими, компетентними і належно виконувати свої обов'язки. Вони повинні розуміти місію, цінності, положення і процеси, що є в банку. Програми оплати праці в банку мають бути розроблені так, щоб можна було залучати й утримувати кваліфікований персонал, а також забезпечувати його постійне професійне зростання;

- системи контролю – це засоби та інформаційні системи, які використовують керівники банку для оцінки результатів діяльності працівників, підрозділів і банку в цілому, прийняття рішень і визначення ефективності існуючих у банку процесів. Вони ґрунтуються на принципі зворотного зв'язку і мають бути своєчасними, точними та інформативними. Вони дозволяють оцінити результати діяльності банку і допомагають приймати рішення [71].

Зрозуміло, що ефективне функціонування систем управління ризиками в банку неможливе без грамотного банківського корпоративного управління. Корпоративне управління сприяє створенню ефективних, надійних та стабільних банківських установ. Воно представляє собою систему обмеження повноважень і розподілу відповідальності, яка визначає взаємини та ролі ради директорів, керівництва, акціонерів банку, органів нагляду та зовнішніх аудиторів.

Останнім часом спостерігається зростання ролі корпоративного управління, яке перебуває в центрі пильної уваги Організації економічної співпраці та

розвитку, Банку міжнародних розрахунків, Комісії з цінних паперів і бірж. Залежно від типу економіки та стану розвиненості банківських структур Всесвітній банк виділив такі чотири моделі корпоративного управління та визначив їх характерні риси (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Моделі корпоративного управління [111, с. 435]

Регіон	Характерні риси	Результат впливу на економіку
Азія	<ul style="list-style-type: none"> - різноманітні великі та дрібні акціонери, - тісні зв'язки між корпораціями, банками та урядами, - надійне сімейне володіння, - відсутність захисту меншості 	відсутність ринкової дисципліни та слабке управління
Європейський Союз	<ul style="list-style-type: none"> - надійна інституційна основа, - швидке забезпечення вимог закону та захист кредитора, - слабкі ринки капіталу та розкриття інформації, - значна роль банків і надійні інституційні інвестори 	розумний (пруденційний) контроль та управління
Англо-саксонські країни	<ul style="list-style-type: none"> - надійні фондові ринки, - у цілому якісна інформація, - ефективне забезпечення виконання договорів, - ефективні ради директорів, - поглинання більшою корпорацією - реальна загроза 	конкурентні ринки, ефективний фінансовий арбітраж та високоякісне управління
Країни з економікою, що розвивається	<ul style="list-style-type: none"> - слабе правове середовище, - слабкі механізми правозастосування, - недостатня прозорість, - мало фінансових альтернатив 	відсутність системи обмеження повноважень та розподілу відповідальності й концентрації повноважень

Найбільш низький рівень корпоративного управління переважає в країнах з економікою, що розвивається, тому важливо, щоб органи банківського нагляду в таких державах гнучко використовували процедури контролю, адаптовані до того середовища, у якому їм доводиться працювати.

Як вже було зазначено раніше, Національним банком України в напрямку вдосконалення існуючої практики здійснення корпоративного управління в банківських установах України схвалені Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України. В цих

рекомендаціях пропонується розподілити повноваження та відповідальність між спостережною радою і правлінням банку, залучати до участі в спостережній раді незалежних членів, розкривати реальних власників, структуру операцій з пов'язаними особами та їх список, приділяти увагу та вирішувати конфлікти інтересів менеджменту банку та представників його власників, передбачає критерії складання Публічного річного звіту банку [92].

Методичні рекомендації розроблено відповідно до оновлених вимог документа Базельського комітету з питань банківського нагляду “Удосконалення корпоративного управління в банківських установах” (лютий 2006 року) і пропонується для застосування банками, які прагнуть досягти кращих сучасних стандартів корпоративного управління, вищого рівня ринкової дисципліни, конкурентоспроможності та прозорості своєї діяльності до прийняття відповідного законопроекту [36].

Про актуальність побудови ефективних систем ризик-менеджменту українських банків свідчить проведене Агентством фінансових ініціатив дослідження на тему: “Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України” [40]. За результатами цього дослідження можна констатувати, що переважна кількість банків сприймає систему ризик-менеджменту як взаємопов'язану систему трьох структурних елементів:

- 1) визначена система регламентів, процедур, встановлення лімітів, включена в загальну систему менеджменту банку;
- 2) сукупність економіко-математичних моделей, які дають можливість в числовій формі оцінювати ризику банку;
- 3) програмне забезпечення, яке на основі економіко-математичних моделей дозволяє оптимізувати ризики банку.

Механізм прийняття рішень ризик-менеджментом банку повинен не тільки ідентифікувати ризик, але й дозволити оцінити, які ризики та якою мірою може взяти на себе банк, а також, чи виправдає очікувана дохідність банку відповідний ризик. При цьому треба пам'ятати, що виправданий ризик банку – необхідна складова стратегії і тактики ефективного банківського менеджменту [40].

Отже, процес управління ризиками складається з таких етапів: визначення ризиків та причин їх виникнення; оцінки величини ризику; мінімізації або обмеження ризиків шляхом застосування відповідних методів управління; здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з використанням механізму зворотного зв'язку.

Здійснюючи процес управління ризиками в банку, необхідно враховувати, що всі види ризиків взаємопов'язані, а рівень ризику постійно змінюється під впливом динамічного середовища. У міру розвитку українського ринку банківських послуг і появи більшої кількості складних банківських продуктів зростатиме ризик банківської системи в цілому. Цей процес обов'язково повинен супроводжуватися посиленням вимог Національного банку України до достатності капіталу вітчизняних банківських установ та їх ліквідності для забезпечення покриття банківських ризиків. Крім того посилення вимог буде також спрямоване на одержання достатньої та якісної інформації про діяльність банку. Впровадження правильно структурованої централізованої системи управління ризиками дозволить банку бути надійнішим партнером для всіх учасників як вітчизняного, так і зарубіжного ринку банківських послуг, оскільки система управління банківськими ризиками в розвинених країнах останнім часом набуває характеристик гарантування.

Щоб досягти успіху в обмеженні ризиків банки повинні створювати та розвивати консолідовані системи управління ризиками. Саме за допомогою таких систем керівництво банку одержує можливість виявляти, оцінювати, мінімізувати та контролювати той чи інший ризик.

Загалом сучасна система управління банківськими ризиками складається з наступних елементів і підсистем: управління активами та пасивами; реалізація кредитної політики; встановлення внутрішньобанківських нормативів і лімітів; ціноутворення банківських продуктів і послуг; управлінський облік і фінансовий аналіз; система вимог до звітності та документообороту; діяльність інформаційно-аналітичної служби; система розподілу повноважень у процесі прийняття рішень; внутрішньобанківський моніторинг; внутрішній та зовнішній аудит, а також

діяльність служби безпеки [80, с. 166].

При цьому система управління ризиками в банку ґрунтується на комплексному використанні чотирьох підходів:

- прийняття частини ризику (адекватного капіталу банку);
- запобігання ризику (з огляду на спеціалізацію за функціональними ознаками);
- передача ризику (через хеджування (страхування), делегування повноважень);
- управління (розробка технологічної процедури управління ризиками з подальшим жорстким дотриманням її принципів) [103, с. 340].

Адекватні стратегії, процедури та ліміти в рамках управління банківськими ризиками встановлюються з урахуванням типів ризику, властивих даній банківській установі. Наглядовий орган повинен переконатися в тому, що прийняті стратегії та процедури дозволяють адекватно ідентифікувати ризик, вимірювати його, здійснювати моніторинг за типами ризиків, властивих основним видам діяльності банку. Необхідно, щоб стратегії та процедури були адекватні рівню й досвіду керівництва і сприяли загальній фінансовій стійкості банку.

Ідентифікація та вимірювання існуючих ризиків проводиться за допомогою управлінських інформаційних систем. Звіти таких систем повинні відображати всі існуючі ризики і бути достовірними та своєчасними. Наглядовий орган перевіряє ефективність одержаної радою директорів інформації. Вона повинна подаватися у вигляді стислих звітів і давати можливість перевірити, чи відповідає банк тим лімітам, які він установив.

Ключові елементи механізмів внутрішнього контролю банку складають: адекватний розподіл обов'язків; незалежні перевірки; відповідність типу та рівню ризиків; чітке розмежування структури повноважень і відповідальності; належна система підзвітності; достовірність звітності; адекватні процедури з дотримання законодавства, а також тестування та аналіз механізмів внутрішнього контролю й інформаційних систем. У кожному банку повинна бути розроблена глобальна система управління ризиком, а за основними типами ризиків у банках потрібне

встановлення окремих систем управління ризиком.

Таким чином, під управлінням банківськими ризиками слід розуміти процес, за допомогою якого банк ідентифікує ризики, оцінює їх величину, проводить моніторинг відстеження рівня ризику та контролює свої ризикові позиції.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках, система управління ризиками банку повинна відповідати наступним вимогам:

- ризики мають бути зрозумілими та усвідомлюватися банком та його керівництвом;
- ризики мають знаходитись у межах рівнів толерантності, встановлених спостережною радою;
- рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку;
- рішення з прийняття ризику мають бути конкретними і чіткими;
- очікувана дохідність має компенсувати прийнятний ризик;
- розподіл капіталу має відповідати розмірам ризиків, на які наражається банк;
- стимули до досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватись з рівнем толерантності до ризику [73].

З метою забезпечення надійного процесу виявлення, оцінювання, контролю та моніторингу ризиків, банківські установи в своїй практичній діяльності повинні створити комплексну систему ризик-менеджменту. Дана система значною мірою залежить від вибору інструментів оцінювання ризиків та методів їх урахування у поточній діяльності банку.

1.3. Організаційне забезпечення ризик-менеджменту банківської установи

Одним із основних напрямів сучасного менеджменту, що вивчає проблеми управління банком, його окремих підрозділів, завданням яких є створення ефективної системи управління ризиками є ризик-менеджмент. Правильне та своєчасне управління ризиками сприяє підвищенню вартості власного капіталу банківської установи. Саме тому, організація систем ризик-менеджменту ставить перед собою завдання збереження капіталу акціонерів та підтримання рівня прибутковості.

Ризик-менеджмент в банківській установі повинен базуватись на наступних принципах [104, с. 50]:

- відповідність стратегічним цілям банку – параметри управління ризиками мають відповідати стратегічним цілям банку;
- комплексність – управління ризиками має бути безперервним та інтегрованим в усі процеси банку, що має регламентуватись відповідними положеннями, технологічними картами та іншими внутрішньобанківськими нормативними документами банку;
- незалежність – з метою уникнення конфлікту інтересів, оцінку та моніторинг певного ризику має проводити структурний підрозділ, не підпорядкований підрозділу, в діяльності якого цей ризик присутній;
- інформованість – управлінські рішення мають прийматись з обов'язковим врахуванням ризиків, які можуть виникнути або збільшитись внаслідок прийняття такого рішення;
- документування – виявлені в процесі діяльності та прийняття рішень стосовно суттєвих ризиків мають документуватись;
- чітке розмежування повноважень та відповідальності – повноваження та межі відповідальності структурних підрозділів та осіб, котрі санкціонують здійснення ризикових операцій та приймають участь в управлінні ризиками, мають бути чітко визначені внутрішніми нормативними документами банку;

- вплив на оцінку та мотивацію – структурні підрозділи банку, що ведуть діяльність з більш високим рівнем ризиків, повинні оцінюватись в управлінському обліку гірше, ніж та підрозділи, що досягли таких самих результатів з меншим рівнем ризиків;

- покриття ризиків доходами та капіталом – доходи від певного виду діяльності мають бути достатніми для покриття очікуваних збитків, притаманних цьому виду діяльності. Капітал банку має бути достатнім для покриття неочікуваних збитків;

- уникнення конфлікту інтересів – управління ризиками повинно здійснюватись таким чином, щоб не виникав конфлікт між приватними інтересами працівників банку та комерційними інтересами банку. В разі наявності в будь-якої особи конфлікту вона зобов'язана самостійно повідомити про це правління банку для вжиття заходів з ліквідації конфлікту інтересів;

- врахування найгірших ймовірних сценаріїв розвитку подій. З цією метою повинно проводитись стрес-тестування та розробляти плани заходів на випадок кризових ситуацій.

Основними функціями ризик-менеджменту, які притаманні будь-якій управлінській діяльності є наступні [8]: прогнозування, організації, контролю, регулювання, координації та мотивації. Зокрема, функція прогнозування впливає на прийняття управлінських рішень та являє собою розроблення перспективних змін стану об'єкта в цілому та окремих його складових. Прогнозування можуть здійснюватись за допомогою статистичних та експертних методів. Щодо формування та реалізації програм дій, спрямованих на зменшення ризику на основі визначених правил та процедур у ризик-менеджменті дані завдання виконує функція організації. Контроль у ризик-менеджменті полягає в перевірці організації робіт по зменшенню ступеня ризику, який потребує аналізу результативності заходів з метою оцінювання ефективності дій. Вплив на об'єкт управління з метою досягнення стану рівноваги об'єкту управління у випадку відхилення від заданих параметрів передбачається функцією регулювання.

Координація забезпечує єдність об'єкта і суб'єкта управління та полягає в узгодженості дій усіх ланок системи управління ризиком та апарату управління. Процес спонукання суб'єктів до зацікавленості в результатах своєї праці забезпечується мотивацією. Взаємозв'язок зазначених функцій дозволяє охарактеризувати ризик-менеджмент з позицій процесного підходу як ряд послідовних управлінських дій.

Формуючи систему ризик-менеджменту банківські установи повинні забезпечити чіткий розподіл функцій, обов'язків і повноважень із ризик-менеджменту, а також чітку схему відповідальності за виконання завдань на усіх організаційних рівнях та в усіх підрозділах.

Завданням груп ризик-менеджерів є виявляти, вимірювати і оцінювати ризики для кожної структурної одиниці і виробити позицію банку по цих ризиках. При цьому, об'єм ризиків, що приймаються банком повинен відповідати загальним принципам стратегії управління ризиками. Як свідчить міжнародний досвід, в таких групах ризик-менеджерів бувають досить різні конфігурації. Сама структура групи залежить від типу банку, в якому вони створюються. Так, у великих універсальних банках із розгалуженою філійною сіткою, слід формувати групу з управління ризиками по кожному напрямку діяльності і для кожної філії. У свою чергу, в менших банках управлінням ризику може займатися єдина група ризик-менеджерів [9, с. 78].

Слід виділити три підходи до організації ризик-менеджменту. По-перше, управлінням ризиками в рамках своєї компетенції можуть займатися відділи банку. Другий підхід є своєрідним пасивним ризик-менеджментом із залученням зовнішніх консультантів, які проводять оцінку ризиків, готують аналітичну звітну інформацію з власними висновками і пропозиціями, які подаються на рівень Правління і Спостережної ради банку. Активний ризик-менеджмент, як третій підхід до формування інфраструктури системи ризик-менеджменту в цілому, втілюється у необхідності створення спеціально призначеного відділу в середині структури банку. В обов'язки даного відділу повинна входити координація процесу управління ризиками та періодична звітність про виконану роботу. В

залежності від потреб начальник відділу може входити у Правління банку і підпорядковуватися безпосередньо голові Правління [111, с. 437].

Функціональними та структурними підрозділами, які залучаються до процесу ризик-менеджменту в банківських установах є:

- спостережна рада – у межах своїх функцій та відповідальності перед власниками банку, вкладниками/контрагентами та органами банківського нагляду;
- правління банку – у межах своїх повноважень та відповідальності перед спостережною радою банку, вкладниками/контрагентами та органами банківського нагляду;
- підрозділ з ризик-менеджменту – у межах своїх функцій щодо виявлення, кількісної та якісної оцінки, контролю та моніторингу ризиків;
- бек-офіси – у межах своїх функцій контролю за дотриманням встановлених вимог;
- фронт-офіси – у межах своїх функцій прийняття банком ризиків у рамках доведених повноважень [73].

Кожна банківська установа повинна розробити систему внутрішньобанківських нормативних документів щодо ризик-менеджменту. Відповідальним виконавця установа доводить до відома зміст затверджених внутрішніх нормативних документів, шляхом періодичного навчання та підвищення кваліфікації.

У внутрішніх нормативних документах банківські установи зобов'язані відображати:

- місію банку;
- цілі, завдання та стратегія роботи банку щодо управління ризиками;
- концепції управління ризиками в банку;
- політики щодо управління окремими категоріями ризиків та бізнес-плани їх впровадження;
- регламентні документи колегіальних органів, функціональних та

територіальних підрозділів, посадові інструкції, ліміти та повноваження [73].

Першим рівнем в організації системи ризик-менеджменту є Спостережна рада та правління, які повинні здійснювати взаємо узгоджувальні дії, наступного характеру:

- запровадити організаційну структуру і механізми контролю, що як мінімум задовольняють вимогам, викладеним у цих документах;
- забезпечити прийняття ризиків відповідно до очікувань акціонерів (власників) банку, стратегічного плану банку та нормативних вимог;
- поширити в банку єдине розуміння його корпоративної культури щодо управління ризиками;
- виділити необхідні ресурси на створення та підтримання ефективної, комплексної та збалансованої системи ризик-менеджменту;
- відобразити у систематизованій документальній формі організаційну структуру і механізми контролю, відповідний доступ до цих документів учасників процесу управління ризиками в банку;
- узгодити організаційну структуру та системи контролю бізнес-процесів банку з відповідними системами дочірніх структур та інших підконтрольних організацій таким чином, щоб не зашкодити контрольованій і стабільній діяльності самого банку;
- забезпечити уникнення конфлікту інтересів на всіх рівнях банку;
- здійснити аналіз ризиків з урахуванням можливості виникнення екстремальних обставин (стрес-сценарії), на основі яких банк має визначати відповідні надзвичайні заходи, наприклад, у формі плану дій на випадок кризових обставин;
- запровадити процедури і заходи запобігання стресовим ситуаціям, які можуть виникнути через певні внутрішні фактори;
- розробити процедури і заходи моніторингу адекватної капіталізації банку;
- сформулювати політику (положення) банку щодо контролю ризиків і

ведення справ відповідно до критеріїв надійності банківських операцій;

- систематично здійснювати аналіз ризиків з метою ідентифікації, оцінки, контролю і моніторингу всіх ризиків;
- розробити і запровадити заходи внутрішнього контролю, які забезпечували б належне дотримання вимог законодавства і нормативно-правових актів, виконання договірних та інших зобов'язань, дотримання положень і процедур, правил і норм, а також відповідної ділової поведінки;
- створити незалежний підрозділ з управління ризиками, який повинен мати відповідні повноваження, ресурси, досвід і корпоративний статус, щоб не мати будь-яких перешкод у доступі до потрібної інформації, у формуванні та поданні управлінських звітів за результатами своїх досліджень;
- створити службу внутрішнього аудиту, незалежної від операційних підрозділів банку і відокремленої від процесів поточного внутрішнього контролю, які входять до складу певних компонентів тих чи інших бізнес-процесів. Сфера інтересів служби внутрішнього аудиту має охоплювати всі види діяльності і всі підрозділи банку [73].

Наступний рівень в структурі системи ризик-менеджменту, у якому зосереджені функції управління ризиками конкретного банку є підрозділ банку з ризик-менеджменту. Даний підрозділ повинен бути незалежним від інших підрозділів банківської установи, що безпосередньо приймають ризики (фронтфісів) та підрозділів, які реєструють факт прийняття ризику та контролюють його величину (бек-офісів). Підрозділ з ризик-менеджменту повинен:

- забезпечити проведення кількісної та якісної оцінки або формалізованого аналізу на основі визначених показників тих ризиків, на які наражається банк або які можуть надалі з'явитися в його діяльності;
- розробити та подати на затвердження правління банку методики оцінки ризиків. Ці методики мають забезпечувати можливість зіставлення різних ризиків, а також величини одного ризику в часі;

- розробити інфраструктуру для отримання даних від інших систем, створення системи для автоматизованого ведення та оброблення бази даних щодо ризиків, а також для забезпечення безперервного моніторингу й оцінки різних ризиків;

- розробити та актуалізувати засоби аналізу ризиків і методик для нових та діючих моделей, у тому числі їх бек-тестування;

- здійснити моніторинг даних щодо позицій та цін, ризикових позицій;

- здійснити ідентифікацію і моніторинг порушення лімітів;

- проаналізувати можливі сценарії;

- підготувати загальний опис ризикових позицій і прозвітувати щодо них правлінню (або, у разі потреби, спостережній раді банку або її комітету);

- забезпечити координацію з іншими підрозділами і сферами діяльності банку;

- на основі проведеного аналізу величини ризиків банку та всіх факторів, які можуть призводити до її зниження (страхування, хеджування тощо), а також рівня розвитку систем управління конкретними ризиками, надати рекомендацій на розгляд правління щодо подальшої тактики роботи з цими ризиками, у тому числі за допомогою встановлення лімітів та інших обмежень, до заборони проведення операції;

- надати рекомендації спостережній раді і правлінню щодо потрібних вимог до капіталу з метою покриття неочікуваних збитків і збитків, пов'язаних з ризиками, виявленими (ідентифікованими) і вимірними кількісно з використанням методики найгіршого сценарію;

- надати допомогу спостережній раді і правлінню у розробленні і впровадженні політик, положень і процедур з управління ризиками [103, с. 340].

Таким чином, достатність та збалансованість усіх ланок організації у системі ризик-менеджменту потребує наявності :

1. Збалансування інформаційних потоків, тобто прийом, розподіл та перерозподіл інформації по структурних підрозділах, щодо наявних та можливих

ризиків діяльності ;

2. Оптимізації організаційної структури банку;

3. Створення на принципах ефективності груп ризик-менеджерів, як осіб, що несуть найбільшу відповідальність за управління ризиками.

Створивши систему ризик-менеджменту банківські установи повинні здійснити аналіз якості даної системи, застосовуючи оцінку ефективності проведення управління, ідентифікації та вимірювання, супроводження ризиків, на які наражається банк у процесі своєї діяльності. Основними завданнями аналізу якості системи ризик-менеджменту є:

- оцінювання дотримуваних запланованих рівнів кредитного, валютного ризиків, ризиків зміни відсоткової ставки, ліквідності, операційно-технологічного, ринкового, ризику репутації, юридичного, стратегічного ризиків;

- провести оцінку рівня розроблення внутрішньобанківських нормативних документів з ризик-менеджменту;

- здійснити оцінку якості організації роботи підрозділів та працівників банку у сфері управління ризиками;

- оцінити рівень організації системи ризик-менеджменту в банку;

- оцінити якість системи заходів щодо забезпечення безперервної роботи банківської установи у сфері ризик-менеджменту [8].

Безперервний цикл функціонування системи ризик-менеджменту забезпечується сукупністю інструментів планування, аналізу діяльності підрозділів та контролю за її здійсненням.

Таким чином, на перше місце виноситься значимість грамотно побудованих систем, які дозволили би правильно ідентифікувати й оцінювати величину ризиків, чітко визначати положення, правила та процедури банку, спрямовані на оптимізацію втрат, пов'язаних з тими чи іншими банківськими ризиками. З метою забезпечення сприятливого зовнішнього середовища для внутрішніх систем управління ризиками банків, безперечно, необхідне ефективне корпоративне управління. В напрямку вдосконалення діючої практики банківського корпоративного управління в Україні, ставлячи за мету просування в

європейському напрямку до розумного контролю та управління, необхідне забезпечення надійних інституційних основ діяльності банків, швидкого виконання вимог закону та посилення надійності інституційних інвесторів. Виконання цих умов дозволить вивести корпоративне управління в банках України на якісно вищий рівень, забезпечуючи тим сприятливе середовище для вдосконаленого розвитку систем ризик-менеджменту.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Діяльність банківських установ пов'язана із існуванням значної кількості ризиків, притаманних не лише банківській сфері, але і є характерними у діяльності економічних суб'єктів. Одним із основних напрямів збільшення захищеності національних та міжнародних фінансових ринків, що виникає в умовах економічної нестабільності є необхідність управління ризиками. На сучасному етапі потрібно враховувати не лише ті фактори, що виникають в процесі діяльності банківських установ, але і ті фактори, що збільшують ймовірність виникнення ризиків, зокрема кризовий стан світової економіки, недосконалість або відсутність нормативно-правових актів, інфляційні процеси.

Основними моментами, які притаманні ризиковій ситуації є: об'єктивно-суб'єктивний характер; ймовірність настання події, що визначає, який з можливих результатів реалізується на практиці; можливість надання ризику певної числової величини; можливість прийняття альтернативних рішень; необхідність подолання невизначеності та конфліктності.

Будь-який із ризиків несе у собі певний рівень загрози як для окремого виду діяльності, так і в цілому для економіки країни. Серед усіх видів економічних ризиків фінансові займають особливе місце. Така ситуація є закономірною, оскільки за масштабами збитків, яких може завдати реалізація даного ризику, він є найвагомішим.

Фінансовий ризик може проявлятися у вигляді кредитного, процентного, валютного ризиків та ризику ліквідності. Кожен з перерахованих видів фінансового ризику має свої особливості, оскільки будь-яка банківська діяльність пов'язана з існуванням значної кількості ризиків.

Основними причинами виникнення ризикової ситуації у діяльності банків є:

- невизначеність поточних, проміжних та стратегічних цілей банків, чи їх неузгодженість між собою;
- недостатньо висока якість здійснення аналізу закономірностей розвитку явищ у банківській галузі, або висока нестабільність економічної системи, що породжує випадковість виникнення певних процесів;

- брак часу для здійснення об'єктивного оцінювання ситуації в якій перебуває банк;
- наявність неповної інформації щодо тенденцій розвитку діяльності банку чи можливих змін фінансового стану його клієнтів.

В діяльності банку вагомим моментом є створення якісно структурованої та незалежної системи управління ризиками. Відсутність ефективної системи управління ризиками може в кінцевому результаті привести банк до виникнення значних проблем. Окремий недооцінений банківський ризик перетворюється в ризик загальний та завдає збитки цілому банку. Однак, необхідно зрозуміти, що повністю уникнути ризиків у банківській діяльності неможливо, а тому мета процесу управління ризиками в банку полягає не в повному їх усуненні, а в їх обмеженні та мінімізації.

Під управлінням банківськими ризиками слід розуміти процес, за допомогою якого банк ідентифікує ризики, оцінює їх величину, проводить моніторинг відстеження рівня ризику та контролює свої ризикові позиції.

З метою забезпечення надійного процесу виявлення, оцінювання, контролю та моніторингу ризиків, банківським установам в своїй практичній діяльності повинні створити комплексну систему ризик-менеджменту. Дана система значною мірою залежить від вибору інструментів оцінювання ризиків та методів їх урахування у поточній діяльності банку. Формуючи систему ризик-менеджменту банківські установи повинні забезпечити чіткий розподіл функцій, обов'язків і повноважень із ризик-менеджменту, а також чітку схему відповідальності за виконання завдань на усіх організаційних рівнях та в усіх підрозділах.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

2.1. Аналіз організації системи ризик-менеджменту в банківських установах

Ризики об'єктивно притаманні підприємницькій діяльності, тому всі господарюючі суб'єкти в умовах ринкової економіки стикаються з різноманітними видами ризику. Вивченню та управлінню ризиками банківські установи приділяють більше уваги, оскільки здійснюючи діяльність в більшій мірі за рахунок залучених коштів клієнтів. Саме тому, банк повинен бути впевнений, що зможе в будь-який момент виконати зобов'язання перед клієнтами. Здійснюючи значні за обсягами операції порівняно з власним капіталом, що породжує можливість отримання значних збитків, управління ризиками є одним із важливих напрямів підвищення прибутковості банківської діяльності.

Проаналізуємо основні підходи до організації системи ризик-менеджменту у банківських установах.

ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” розглядає управління ризиками як невід'ємну складову технології проведення всіх операцій банку, що здійснюються на підставі внутрішніх регламентних документів (процедур, положень, порядків, методик). Управління ризиками здійснюється шляхом:

- системного виявлення, аналізу, оцінка та контролю ризиків;
- встановлення цільових, критичних та граничних значень ключових показників ризику;
- постійного моніторингу фактичних значень ключових показників ризику;
- застосування адекватних заходів реагування у разі наближення фактичних значень ключових показників ризику до критичних або граничних значень;
- інформування керівництва банку про поточний стан справ у сфері управління ризиками, прогностні та перспективні оцінки його розвитку [86].

Відповідальність за встановлення та затвердження цілей у сфері управління

ризиками у ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” несе Спостережна рада. Окрім цього в банківській установі діють окремі незалежні підрозділи, які відповідають за управління ризиками та їх контроль. Правління банку відповідає за внесення пропозицій та реалізацію всіх цілей в сфері управління ризиками, а також контроль та здійснення політики управління ризиками групи “Райффайзен” в банку. Достатню основу для прийняття рішень членами Правління щодо доречності процедур у процесі виявлення, визначення та мінімізації ризиків становлять регулярні звіти про управління ризиками та постійний аналіз ризиків.

Наступний орган який приймає участь в управлінні ризиками ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” це кредитний комітет та комітет з проблемних кредитів [86]. Дані комітети несуть загальну відповідальність за впровадження принципів управління ризиками та лімітів на прийняття рішень. Вони відповідають за основні питання, пов’язані з ризиками, і здійснюють управління та контроль за процесом прийняття рішень стосовно ризиків, також відповідають за затвердження індивідуальних лімітів на прийняття рішень в межах, встановлених Спостережною радою банку.

У ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” створено підрозділ управління ризиками, який працює незалежно від інших напрямків діяльності. Завданнями даного підрозділу є впровадження та дотримання процедур, пов’язаних з управлінням ризиками з метою забезпечення належного процесу контролю. Процеси управління ризиками щорічно перевіряються службою внутрішнього аудиту.

У банківській установі також діє підрозділ управління ринковими та операційними ризиками, який здійснює постійний контроль та досліджує ризики пов’язані з діяльністю установи [86]. Зокрема, він здійснює контроль процентного ризику портфелів банку, валютного ризику. Моніторинг та контроль ризиків переважно здійснюється на сонові лімітів, встановлених Національним банком України та Групи Райффайзен. Інформація про ризики, отримана за різними видами діяльності, передається відповідним підрозділам банку. Зокрема інформація про процентний ризик у межах торгового портфелю надається підрозділу ринку капіталу. Інформація про валютну позицію надається

казначейству банку та контролюється незалежно підрозділом управління ризиками. Щотижня до групи Райффайзен надаються відповідні звіти, у тому числі звіт про ліквідність банку. Також здійснюється постійний контроль процентних ризиків усіх портфелів банківської установи [86].

Комплекс заходів, пов'язаних з ідентифікацією, оцінкою та контролем ризиків на всіх рівнях діяльності ПАТ “УкрСиббанку” здійснює Департамент ризик-менеджменту [87]. Департамент є незалежною від бізнес підрозділів організаційною структурою банку. Його структура відповідає основним принципам функціонування ризик-менеджменту у Групі БНП Паріба і складається із Управління ризик-менеджменту корпоративного бізнесу, Управління кредитного контролю та моніторингу, Управління оцінки застав та відділів, що безпосередньо підпорядковані керівнику Департаменту. Управління ризик-менеджменту роздрібного бізнесу, Управління ризиків споживчого та масового кредитування та Управління менеджменту активів та пасивів є організаційно відокремленими від Департаменту ризик-менеджменту підрозділами. Разом з тим дані управління, як і Департамент ризик-менеджменту, структурно підпорядковані та підзвітні Голові Правління банку, а функціонально підпорядковані та підзвітні Ризик-менеджменту Групи БНП Паріба. Структурні підрозділи ризик-менеджменту банківської установи – Управління кредитних ризиків – також представлені у Регіональних Департаментах банку і функціонально підпорядковані підрозділам Департаменту ризик-менеджменту у Головному банку [87].

Функції Департаменту ризик-менеджменту ґрунтуються на диференційованому підході щодо управління та контролю ризиками і включають оцінку та аналіз фінансових ризиків, контроль за дотриманням встановлених лімітів, розробку рекомендацій стосовно збалансованої структури ризику та прибутковості, виходячи загального рівня ризику та ризиків, пов'язаних з конкретними сферами діяльності та банківськими продуктами, розробку рекомендацій на затвердження та зміну повноважень кредитних комітетів банку на прийняття кредитних рішень.

Представники ризик-менеджменту є членами Кредитних комітетів банку, Комітету по роботі з клієнтами в статусі “особлива увага” та “сумнівний”, Комітету по управлінню активами та пасивами, Продуктово-тарифному Комітеті. Представники ризик-менеджменту відповідно до своїх повноважень мають право “вето” при прийнятті кредитних рішень, тобто право безумовної відмови бізнес підрозділу у кредитній заявці [87].

Оцінюючи фінансові ризики на підставі інформації про якість активів та зобов'язань, інформації про ліміти ризику, процедури та методика управління ризиками Департамент ризик-менеджменту подає на розгляд Комітету по управлінню активами і пасивами результати проведеного аналізу та моніторингу разом із своїми рекомендаціями щодо встановлення або зміни лімітів валютного, процентного ризику або ризику ліквідності.

Загальний контроль у ПАТ “УкрСиббанк” за управліннями ризиками здійснює Правління банку та Спостережна Рада банку. До повноважень Спостережної Ради, також входить:

- винесення на Загальні збори акціонерів пропозицій щодо основних напрямів діяльності;
- ухвалення стратегічного плану роботи банку;
- затвердження річного бюджету;
- затвердження річного бізнес-плану;
- внесення змін та доповнень до нього;
- здійснення контролю за його виконанням;
- затвердження планів капіталізації та здійснення контролю за їх виконанням;
- контроль та аналіз діяльності Правління [87].

За керуванням ризиком ліквідності, процентним і валютним ризиками відповідальність несе Управління менеджменту активів і пасивів. Його функціями є оперативне управління активами і пасивами, оцінка, а також щоденне та щомісячне планування відкритих позицій банку. Дане управління відповідає за оцінку та планування відкритих позицій, які здійснюються щоденно щодо ризику

ліквідності та валютного ризику, та щомісячно щодо ризику процентної ставки, а також за підготовку пропозицій керівництву банку щодо управлінських заходів у сфері управління активами та пасивами. Окрім цього, управління здійснює щоденне планування та управління дотримання економічних нормативів та лімітів, встановлених НБУ (нормативи капіталу, нормативи ліквідності, лімітів відкритої валютної позиції).

У ПАТ “УкрСиббанк” створені та діють наступні комітети [87]:

Комітет по управлінню активами та пасивами – є колегіальним органом, який очолює Голова Правління банку. Комітет визначає політику в сфері управління активами й пасивами, обсяги, структуру активів і пасивів у розрізі статей і портфелів. Проводить моніторинг дотримання внутрішніх лімітів, зокрема, розглядає звітність щодо ризиків ліквідності, процентного та валютного ризиків, визначає методологію в області розрахунку та управління ризиками, встановлення лімітів і нормативів, спрямованих на оптимізацію рівня ризику та прибутковості операцій банку.

Продуктово-тарифний комітет. Основним завданням комітету є:

- затвердження нових продуктів банку;
- розгляд системи тарифів, внесення змін;
- розгляд та затвердження тарифів на нові продукти.

Кредитні комітети. Завданнями є реалізація кредитної стратегії банку, управління і контроль рівня кредитного ризику, затвердження кредитних процедур, ухвалення рішень про здійснення активних операцій, формування збалансованого та диверсифікованого кредитного портфеля. Головна мета управління кредитним ризиком максимізувати прибутковість активів з врахуванням ризику шляхом утримання величини очікуваних втрат у межах прийнятих параметрів і скорочення даних витрат.

Управління ризиками у ПАТ “УкрСиббанк” здійснюється шляхом розробки, затвердження та впровадження внутрішньобанківських нормативних документів – політик, положень, процедур, методи спрямованих на управління та контроль усіх ризиків, що притаманні банківській діяльності. Дані документи на постійній

основі переглядаються та удосконалюються відповідно змін ринкових умов, банківських продуктів, стратегії банку та його організаційної структури. Внутрішньобанківські документи відповідають усім вимогам законів та нормативно-правових актів Національного банку України, стандартам БНП Паріба та рекомендаціям Базельського комітету щодо управління банківськими ризиками.

Основними принципами управління ризиками у ПАТ “УкрСиббанк” є:

- комплексне управління всіма видами ризиків;
- централізація процесу управління всіма видами ризиків;
- ефективна підтримка бізнес-підрозділів [87].

Управління ризиками має вагомe значення для банківської діяльності та є суттєвим елементом діяльності ПАТ “Банк Форум”. Правління та член Правління з управління ризиками відповідають за управління ризиками, зокрема, за управління всіма ризиками, що піддаються кількісній оцінці. Член Правління з управління ризиками відповідає за аналіз кредитного ризику, а також розробляє та впроваджує стратегію управління ризиками.

Рішення з управління ризиками у ПАТ “Банк Форум” приймають наступні колегіальні органи:

- Комітет з управління ризиками у складі Спостережної ради;
- Правління;
- Кредитні комітети (по роботі з юридичними особами, фізичними особами, інтенсивних заходів);
- Комітет з управління активами та пасивами;
- Комітет з ринкового ризику;
- Комітет з операційного ризику [88].

Комітет з управління ризиками у складі Спостережної ради здійснює нагляд за системою управління ризиками банку та заходами з мінімізації ризиків, а також на регулярній основі отримує від Правління інформацію про ситуацію про ситуацію з управління ризиками у банку.

Ключові стратегічні рішення приймає Правління. Виконання цих рішень у

межах стратегії управління ризиками може доручатися одному з комітетів з управління ризиками.

Комітет з управління активами та пасивами у ПАТ “Банк Форум” відповідає за управління капіталом, ліквідністю та балансом банку, включаючи реалізацію заходів з управління ринковим ризиком та ризиком ліквідності [88].

Комітет з ринкового ризику відповідає за контроль ринкового ризику та ризику ліквідності, зокрема за затвердження лімітів ринкового ризику та ризику ліквідності та внутрішніх положень з управління цими ризиками.

Комітет з операційного ризику відповідає за контроль операційних ризиків, зокрема за затвердження лімітів операційного ризику та внутрішніх положень з управління цим ризиком.

Департамент управління ризиками відповідає за загальне управління ризиками, включаючи моніторинг, виявлення, оцінку ризиків та підтримку належної якості кредитного портфелю банку.

Департамент внутрішнього аудиту ПАТ “Банк Форум” оцінює відповідність та дотримання положень НБУ, внутрішніх процедур та професійних стандартів на всіх рівнях в усіх підрозділах банку. Департамент внутрішнього аудиту проводить щорічні аудиторські перевірки процесів управління ризиками, у процесі яких оцінює достатність цих процедур та дотримання процедур банком. Департамент казначейських операцій відповідає за управління ризиком ліквідності, ризиком процентної ставки та валютним ризиком у банку [88].

В ПАТ “Банк Форум” готуються та розповсюджуються індивідуально розроблені звіти з управління ризиками, які дозволяють забезпечити наявність у всіх бізнес-підрозділів детальної, необхідної та актуальної інформації на всіх рівнях організаційної структури.

Основною метою управління фінансовими ризиками у ПАТ “Укрінбанк” є встановлення лімітів ризику та контроль за їх дотриманням. Основними ризиками, притаманними операційній діяльності банку є: ризики, пов’язані з наданням кредитів, ліквідністю та ринковими коливаннями процентних ставок та валютних курсів [89].

Для управління ризиками, пов'язаними з банківською діяльністю в ПАТ “Укрінбанк” створені наступні спеціалізовані комітети, які діють на підставі відповідних положень, затверджених Правлінням банку [89]:

- Кредитний комітет, завданням якого є створення диверсифікованого по галузях та регіонах портфелю якісних активів та забезпечення продажу кредитних продуктів на рівні планових нормативів банківської рентабельності, які встановлюються Комітетом з управління активами та пасивами;

- Комітет з управління активами і пасивами є колегіальним органом, який здійснює загальне управління активами і пасивами, ризиками ліквідності, процентним, валютним, ринковим та іншими ризиками, з метою отримання максимально можливого прибутку за рахунок ефективного використання власних та залучених коштів;

- Тарифний комітет – постійно діючий колегіальний орган, створений з метою підвищення результативності діяльності банку шляхом запровадження гнучкої та ефективної тарифної політики, що враховує особливості ринку банківських послуг в регіонах, конкурентоспроможність діючих тарифів, а також забезпечення достатнього рівня рентабельності послуг, що надаються клієнтам;

- Бюджетний комітет, завдання є оперативне вирішення питань управління інвестиціями та витратами на розвиток, забезпечення ефективної діяльності банку, координація та контроль виконання прийнятих рішень;

- Комітет з інформаційних технологій створений з метою оптимізації витрат на інформаційні технології, виходячи з фінансових можливостей банку, аналізу конкурентного середовища та вимог часу;

- Управління контролю за ризиками. Метою діяльності даного управління є визначення ступеню впливу різних банківських ризиків на фінансову діяльність банку, їх наступний детальний аналіз з подальшим наданням Керівництву пропозицій, необхідних для прийняття рішень по усуненню або мінімізації їх негативного впливу. Завдання та функції Управління спрямовані на забезпечення прийняттого рівня ризиків діяльності банку з метою мінімізації непередбачених витрат і визначаються, виходячи з вимог чинного законодавства, нормативних

актів НБУ.

Таким чином, в основі ризик-менеджменту лежать цілеспрямований пошук та організація роботи щодо зниження міри банківських ризиків. Впровадження ефективного внутрішнього контролю і комплексної системи управління ризиками сприяє зміцненню і зростанню довіри з боку вкладників і інвесторів, і є одним з пріоритетних завдань банківських установ. Саме тому, банківські установи повинні формувати процес управління ризиками, оскільки він є безперервним і охоплює всі структурні рівні, від управлінського (Комітет з ризиків при Спостережній Раді і Правлінні Банку) до рівня, на якому безпосередньо виникають ризики. Правління взаємодіє зі Спостережною Радою з питань ризик-менеджменту, виходячи із загальноприйнятих принципів корпоративного управління. Взаємодія складається з двох частин – звітність і надання рекомендацій. Правління, Кредитний комітет і Комітет з управління активами і пасивами є вищими колегіальними, оперативними і виконавчими органами банківських установ, які несуть відповідальність за організацію і реалізацію процесу ризик-менеджменту в банківській діяльності. Органом оперативного контролю є Служба внутрішнього аудиту, яка здійснює нагляд за виконанням системи внутрішнього контролю і робить висновки про її достатність та ефективність. Служба внутрішнього аудиту оцінює адекватність систем управління ризиками потребам банківських установ.

2.2. Методи оцінки величини банківських ризиків

Необхідність в аналізі, якісній та кількісній оцінці величини ризиків банківського сектора виникає внаслідок наявності чіткого взаємозв'язку між станом банківської системи й економічним ростом країни. А підтримка стабільного економічного росту та стабільності банківського сектора неможлива без чіткого уявлення про їх нагальні проблеми, у тому числі про ризики, що виникають у процесі банківської діяльності.

Складність процесу оцінки банківських ризиків визначається такими

факторами, як обмеженість інформації про діяльність банківських установ, недостатня кількість та недосконалість діючих нормативних документів, що дозволяють проводити адекватну оцінку ризику; відсутність систематизованої інформації для проведення комплексної оцінки величини ризику окремо взятої банківської установи та банківської системи в цілому, відсутність єдиного інформаційно-аналітичного простору, який би поєднував всі джерела інформації про банківську систему, алгоритми та методи оцінки ризиків; а також відсутність інформаційно-аналітичних систем для кількісного аналізу ризиків банківської системи, які б відповідали сучасним вимогам. Для кількісного оцінювання банківських ризиків використовують статистичні й аналітичні методи, а також методи експертних оцінок (табл.2.1) [12, с. 28].

Таблиця 2.1

Методи кількісної оцінки банківських ризиків

Методи	Вид ризику
Статистичні методи	
Метод «Монте-Карло»	Кредитні, операційні ризики
Z-модель Альтмана	Кредитний ризик
Модель Чессера	
Модель Дюрана	
VaR-метод	Кредитний, ринкові ризики
Методи експертних оцінок	
Метод Дельфі	Кредитний, ринкові, операційні та надзвичайні ризики
Метод «Дерева рішень»	
Метод «Коефіцієнтного аналізу»	Кредитний ризик
Метод рейтингів	
Аналітичні методи	
Дюрація	Ринкові ризики
Стрес-тестінг	
ГЕП-аналіз	Ризик ліквідності, ризик відсоткової ставки

Одним із ефективних статистичних методів є метод Монте-Карло. Суть даного методу полягає в моделюванні випадкових процесів із заданими характеристиками. Він дає змогу аналізувати різні сценарії в реалізації проекту та враховувати різні фактори, які впливають на ризик овість подій. Втрати від надзвичайних ризиків можна прогнозувати за допомогою методів експертних оцінок, а точніше, використовуючи метод Дельфі та метод «Дерева рішень». Метод Дельфі характеризується анонімністю та керованим зворотним зв'язком,

тобто експерти анонімно дають відповіді на поставлені питання, а зворотний зв'язок дає змогу узагальнений результат довести до них. Метод “дерева рішень” передбачає графічну побудову варіантів рішень, що можуть бути прийняті, і на основі розрахунку ймовірності виникнення ризикової події експерти роблять узагальнену оцінку [12, с. 30].

Аналітичні методи базуються на теорії ігор і містять такі етапи: вибір результатного показника, визначення факторів, які впливають на результативний показник, розрахунок значень результативного показника при зміні факторів ризику. Метод дюрації відображає чутливість поточної вартості фінансового інструмента до зміни процентних ставок. Чим більша дюрація фінансового інструмента, тим більш чутлива його поточна вартість до зміни процентної ставки [19, с. 120]. Метод “стрес-тестування” дозволяє проаналізувати в динаміці зміну важливих кількісних показників ризику залежно від зміни факторів, які впливають на них. Геп-аналіз використовують для оцінки процентного ризику і ризику ліквідності. Відповідно до даного методу певні активи та пасиви розподіляються на часові періоди. Порівнюючи потоки, отримані від розміщених активів і зобов'язань за кожен часовий період, визначаються і оцінюють рівень ліквідності.

Комерційний банк повинен бути спроможним відслідковувати і повністю контролювати ризик ліквідності і ризик процентної ставки, якими обмежений його баланс. Вміння управляти ліквідністю полягає в досягненні та утриманні її на достатньому рівні, щоб мати змогу виконувати зобов'язання, але не настільки високому, щоб це негативно впливало на величину фінансового результату банку і зумовлене дотриманням наступних вимог:

По – перше: банк повинен аналізувати і управляти позицією коротко -, середньо-, та довготермінової ліквідності.

По – друге: банк повинен досить вдало прогнозувати очікувані та потенційні надходження і витрати грошових коштів таким чином, щоб мати можливість визначити вплив цих витрат на позицію ліквідності в різних часових проміжках;

По – третє: банк повинен проводити аналіз ринкових умов і аналіз впливу цих умов на позицію ліквідності;

По – четверте: встановлені банком цілі, ліміти та директиви повинні відповідати рівню ризику, з яким працює банк, а також наявним ринковим умовам. Типові ліміти і директиви, які містяться в політиці банку, визначають: співвідношення кредитів до депозитів або власних коштів, основні джерела фінансування банку, мінімум резервного запасу ліквідних коштів тощо.

По – п'яте: банк повинен створити аварійні плани у випадку кризи ліквідності, які повинні забезпечити запас готівки чи інших високоліквідних активів, який дозволить управляти тимчасовим, неочікуваним дефіцитом грошових коштів. [194]

Проблема мінімізації банківських ризиків та заходи щодо забезпечення виконання зобов'язань є комплексною. В економічних та правових реаліях України ступінь банківського ризику характеризується не лише високим рівнем загрози, а й наявністю об'єктивних і суб'єктивних умов, за яких відповідна поведінка окремих суб'єктів господарювання та їх взаємодія сприяють накопиченню та поширенню ризиків, збільшують їх імовірність.

Принципи управління кредитним ризиком Базельського комітету з питань банківського нагляду, наголошуючи на важливості аналізу кредитного ризику, стверджують, що “фінансові установи вже багато років стикаються із труднощами, викликаними безліччю найрізноманітніших причин, але головна причина серйозних проблем банків, як і раніше, безпосередньо пов'язана з розмитістю кредитних стандартів для позичальників і контрагентів, незадовільним управлінням портфельними ризиками або недостатньою увагою до економічних та інших змін, які можуть привести до погіршення кредитоспроможності контрагентів банку. Це однаково стосується країн Групи десяти й країн, які не входять до Групи десяти” [37]. Іншими словами, емпіричні дані свідчать про те, що недостатня увага до виявлення, виміру, управління й обмеження рівня кредитного ризику є однією з основних причин банкрутства банків. При цьому головними джерелами кредитного ризику може бути

концентрація ризиків, питання, пов'язані з кредитним процесом, а також операції та угоди кредитного характеру.

У банківських установах управління та контроль за кредитним ризиком здійснюється шляхом встановлення лімітів на суму ризику, який він готовий взяти на себе стосовно окремих контрагентів і географічної та галузевої концентрації, а також шляхом контролю ризиків, пов'язаних з такими лімітами. Відповідно до своєї політики, здійснюють присвоєння рейтингів в рамках свого кредитного портфелю. Всі внутрішні категорії ризику визначаються у відповідності до методики присвоєння рейтингів банку. Система фінансових рейтингів базується на ряд фінансово-аналітичних методів, а також на оброблені ринкових даних, котрі являють собою основну вихідну інформацію для оцінки ризиків контрагентів.

У якості одного з перспективних варіантів формування системи аналізу й оцінки кредитних ризиків у банках України, який враховує сучасні досягнення зарубіжного досвіду, можна розглянути підхід, що базується на грошовій оцінці кредитного ризику. Цей підхід відноситься до базових методів IRB-підходу визначення мінімального розміру регулятивного капіталу банку, необхідного для покриття кредитних ризиків, представленого Базелем II. Основним об'єктом грошової оцінки кредитного ризику є імовірнісна оцінка величини втрат за операціями та продуктами банку, які містять кредитний ризик [8].

Величина (грошова оцінка) очікуваних втрат за кредитною операцією чи продуктом визначається множенням величини грошових вимог (кредитної ризик-позиції) банку за даною кредитною операцією чи продуктом на ймовірність дефолту за рейтинговою групою, привласненою даній операції чи продукту:

$$\text{Очікувані втрати} = \text{Величина кредитної позиції} \times \text{Імовірність дефолту позичальника} \quad (2.1)$$

Одночасно рівень очікуваних втрат являє собою вимоги до резервування.

Окрім кредитного ризику, на банківську діяльність суттєво впливає ризик ліквідності. В економічній літературі пропонують оцінювати ліквідність за допомогою наступних показників: абсолютної ліквідності, коефіцієнтів миттєвої, поточної та короткострокової ліквідності (коефіцієнтний метод), структури та оборотності активів і зобов'язань (балансовий метод), розрив ліквідності (GAP-метод).

Абсолютні показники оцінюють надлишок чи дефіцит ліквідних активів порівняно з зобов'язаннями. Статичні ліквідні позиції розраховуються на основі групування окремих статей активів і зобов'язань за термінами погашення і мають суттєвий недолік: не враховують імовірність їх погашення та зміну ринкової вартості. Окрім статичної ліквідної позиції, банківські аналітики пропонують розраховувати динамічні ліквідні позиції, порівнюючи протилежні фінансові потоки за різними видами банківських операцій [22, с. 25].

Оцінювання ліквідності здійснюється також з використанням відносних показників, які характеризуються вартісним оцінюванням активів і зобов'язань та відображають можливість покрити частину зобов'язань наявними активами. Конкретизують коефіцієнти ліквідності показники структури та оборотності активів і зобов'язань. На думку закордонних і вітчизняних вчених, такі підходи, застосовуються для узагальненої оцінки банківської ліквідності.

Базельський Комітет визначає ризик втрати ліквідності як «нездатність банку регулювати скорочення пасивів або фінансувати ріст активів» [34]. З метою ефективного управління ризиком ліквідності Національний банк України запровадив Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків України [92]. Відповідно до даних нормативних актів встановлено економічні нормативи ліквідності: норматив миттєвої ліквідності (Н4), норматив поточної ліквідності (Н5) та норматив короткострокової ліквідності (Н6).

Паралельно з використанням коефіцієнтного методу оцінювання ліквідності банками використовується показник, який характеризує стан ліквідної позиції банку і має назву розрив ліквідності (GAP) – різниця між сумою надходжень і сумою використаних коштів. Якщо наявні ліквідні засоби за обсягом

перевищують їх використання, то існує додатний розрив ліквідності ($GAP > 0$). Це той надлишок ліквідних засобів, який необхідно швидко інвестувати в дохідні активи до виникнення потреби в грошових коштах. Коли потреба в ліквідних засобах за обсягом перевищує їх наявність, то банк має від'ємний розрив (дефіцит) ліквідності ($GAP < 0$) і перед ним постає завдання пошуку найдешевших і найдоступніших джерел поповнення ліквідних коштів [8].

З метою оптимізації та усунення наслідків ризику ліквідності наглядові органи вимагають від банків розробки адекватної стратегії управління ризиком втрати ліквідності, що передбачає виявлення, вимір, управління й обмеження рівня ризиків. Ця стратегія повинна містити механізми поточного виміру та моніторингу потреб у фінансових ресурсах, а також повсякденного управління. Вона може також містити стрес-тестування змін ліквідності з розробкою різних сценаріїв і періодичним аналізом їх реалізації. При цьому банк повинен розробити резервні плани на випадок кризи ліквідності з відображенням оцінки та стратегії доступу до нових потенційних джерел ресурсів.

Одним із найефективніших способів аналізу та контролю за ризиком ліквідності є процес, при якому банки розподіляють ліквідні позиції на різні групи залежно від строків погашення для виявлення розбіжності строків погашення за активами та зобов'язаннями, а також за різними валютами. Такий процес часто на практиці називають формуванням “драбини” строків погашення. Драбина строків погашення дозволяє банку передбачати надходження та вибуття коштів, а отже, забезпечити дані потоки коштами [52, с. 180].

В процесі дослідження ризиків ліквідності банківські установи встановлюють систему лімітів, зокрема ліміти поточної ліквідності й ліміти перспективної ліквідності. Перший вид ліміту існує у абсолютної суми – граничного розміру дефіциту ліквідності (перевищення зобов'язань над активами). Ліміт перспективної ліквідності діє у вигляді відносного показника: граничного коефіцієнта дефіциту ліквідності, що являє собою співвідношення дефіциту ліквідності наростаючим підсумком до активів банку.

Відповідно до змін ринкового середовища потрібним є врахування останніх змін щодо порядку ліквідності, обґрунтований у Базелі III. Відповідно, Базельським Комітетом вводиться два нових показника: LCR (коефіцієнт покриття ліквідності), який повинен контролювати покриття відтоку капіталу за 30-денний строк висоліквідними активами, та NSFR (показник чистого стабільного фінансування), який відображає співвідношення між доступними та необхідними обсягами фінансування банку. Запровадження LCR планується з 2015 року, а NSFR – з 2018 року. Саме тому, необхідним є впровадження даних показників нагляду за ризиком ліквідності в Україні [66].

Ринковий ризик пов'язаний з коливаннями цін на чотирьох найважливіших економічних ринках: ринку боргових цінних паперів, ринку акцій, валютних ринках і товарному ринку, тобто ринках, чутливих до змін відсоткових ставок. Ринковий ризик – ризик виникнення у банківської установи фінансових втрат (збитків) внаслідок зміни ринкової вартості фінансових інструментів портфеля ЦП на продаж, а також курсів іноземних валют. У рамках управління ринковим ризиком проводиться переоцінка банківських портфелів, що відображає зміну вартості активів залежно від руху ринкових цін.

Як і у випадку з усіма іншими ризиками, які бере на себе банк, головна причина необхідності виявлення, виміру, моніторингу та обмеження рівня ринкових ризиків полягає в тому, що банк може понести збитки за відкритою позицією. Надмірне прийняття ризиків може обернутися банкрутством банківської установи, у випадку якщо ринкова кон'юнктура не буде відповідати прогнозам банку.

Відповідно до стандартів Базельського комітету з питань банківського нагляду, існує два методи оцінки ринкових ризиків – стандартний та внутрішньомодельний [107, с. 143-146]. За стандартним методом загальний ринковий ризик облігацій, акцій та пов'язаних з ними позабалансових інструментів торгового портфеля розраховується окремо за визначеними методами. Окремо розраховуються також резерви під валютний та сировинний

ризика банківського і торгового портфелів. Сума зазначених розрахунків становить розмір резервів під ринкові ризики.

Розглянемо методи оцінки банківських ризиків у банківських установ України. Для оцінки кредитного ризику у ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” застосовують ліміти на суму ризику, який банк готовий взяти на себе, стосовно окремих контрагентів і географічної та галузевої концентрації, а також шляхом контролю ризиків, пов’язаних з такими лімітами. Відповідно до своєї політики банківська установа здійснює присвоєння рейтингів в межах свого кредитного портфелю. Всі внутрішні категорії ризику визначаються у відповідності до методики присвоєння рейтингів банку. Відповідні рейтинги по розмірам ризику регулярно переглядаються і поновлюються. Також, банківська установа з метою дотримання показників діяльності розраховує нормативи кредитного ризику. Протягом 2012 р. банком дотримувались дані нормативи, зокрема:

- норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) – 11,26% (нормативне значення не більше 25%);
- норматив великих кредитних ризиків (Н8) – 32,08% (максимальне значення нормативу не більше 80%);
- норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9) – 0,24% (максимальне значення нормативу не більше 5%);
- норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10) – 1,81% (максимальне значення нормативу не більше 30%) [86].

Для оцінки ринкового ризику ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” використовує різноманітні підходи із застосуванням принципів, методик та моделей, впроваджених в RBI. Зокрема це метод аналізу чутливості, що застосовується для оцінки процентного ризику у портфелях банку, моніторинг позицій та метод оцінки ймовірних втрат “Value at Risk”, а також моніторинг накопичених збитків за операціями в торговому портфелі банку за операціями з валютою. Також Управліннями ринкових та ризиків фінансових установ проводиться стрес-

тестування та розраховуються потенційні втрати внаслідок несприятливих та екстремальних коливань валютних курсів [86].

З метою мінімізації ризиків банківської діяльності у ПАТ “Укрсиббанку” впроваджуються внутрішні політики та положення, спрямовані на отримання максимального доходу, скоригованого на ризик, визначаються, встановлюються та контролюються рівні лімітів ризиків [87]. Банківська установа здійснює оцінку ризику процентної ставки на підставі геп-аналізу, тобто аналізу невідповідності сум фінансових активів та зобов’язань, які мають термін погашення або перегляду процентної ставки протягом одного періоду. Крім стандартних розрахунків, банк проводить стрес-тестування для визначення рівня збитків, що застосовуватиметься у випадку непередбачених обставин або подій.

2.3. Розвиток служби внутрішнього контролю ризиків у комерційному банку

Розвиток сучасних технологій у банківській діяльності призвів до появи нових видів ризиків, що спричинило потребу в розроблені нових методів їх контролю. У міжнародній практиці були запроваджені нові міжнародні вимоги до рівня капіталу банків і перед великою кількістю банків постала проблема нарощування капіталу тоді, як ринкові сили об’єктивно ведуть до звуження банківської мережі. Виникла необхідність кращої ідентифікації та контролю банківських ризиків, шляхом посилення ролі внутрішнього аудиту як складової банківського контролю.

Внутрішній аудит у банківських установах має особливу цінність, зумовлену трьома факторами [66].

По-перше, банки повинні бути стабільними, надійними та безпечними. Це одна із вимог фінансово-кредитної діяльності, пов’язана з визначеною законом можливістю банківських установ приймати від клієнтів грошові кошти й обов’язком повертати їх в обумовлений термін, а також з їх підвищеною чутливістю до настроїв клієнтів.

По-друге, банківська діяльність за своїм характером в основному нематеріальна і базується на управлінні ризиками. Надаючи визначені можливості або обмежуючи ризики, банки одержують дохід, перетворюючи потенційну різницю в ризиках і можливостях у реальні фінансові кошти.

По-третє, у сфері фінансів активним учасником взаємин є держава. Держава вимагає від банківських установ фінансової стійкості, прозорості в управлінні, адекватності внутрішнього контролю ризикам. Вимоги виражаються в нормах регулювання діяльності банків, які носять обов'язків для виконання характер, а як результат – обов'язкове створення служб внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в усіх банківських установах.

Ці фактори об'єктивно сприяють тому, що саме у банківській сфері регулятивні вимоги до систем внутрішнього контролю та управління ризиками найбільше наблизилися до рекомендованих міжнародними фінансовими інститутами, такими як, Базельський комітет з питань банківського нагляду. Однак, незважаючи на прямі рекомендації Базельського Комітету щодо створення ефективної функції внутрішнього аудиту, українські регулюючі органи в нормативних документах приділяють внутрішньому аудиту, на наш погляд, недостатню увагу.

Необхідність розвитку відповідної викликам часу функції внутрішнього аудиту для вітчизняних банківських установ зумовлена такими факторами: по-перше, така функція існує в усіх розвинених зарубіжних банках і, по-друге, її наявність у банках офіційно рекомендована в липні 2000 року Базельським комітетом з питань банківського нагляду згідно з документом “Внутрішній аудит в банку і взаємовідносини наглядових органів і аудиторів” [35]. Крім того, відповідно до Положення НБУ про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, хоча і не передбачена обов'язковість формування служби внутрішнього аудиту в банку, однак обґрунтована необхідність і ефективність використання системи внутрішнього аудиту в банку з метою усесторонньої оцінки ефективності внутрішнього банківського контролю [84]. В Методичних вказівках щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту в

комерційних банках України вказано, що діяльність банку підлягає повній або частковій перевірці внутрішніми аудиторами [72].

Очевидно, що процес розвитку системи внутрішнього контролю й аудиту банку тісно пов'язаний із процесом розвитку самої банківської установи. На певних етапах розвитку банку його система внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту повинна мати реальне втілення у вигляді відокремленого підрозділу, наприклад служби внутрішнього контролю (СВК) або служби внутрішнього аудиту (СВА), на інших – може являти собою цілком розподілену систему контролю й аудиту, а іноді взагалі може бути присутня тільки номінально, оскільки її функції цілком беруть на себе керівники банку. Отже, в банку може існувати кілька служб і підрозділів, що спеціалізуються на різних видах контролю й аудиту, і всі вони можуть здійснювати внутрішній контроль і внутрішній аудит на різних рівнях організації управління, на різних етапах процесу контролю за тими або іншими видами і рівнями ризику.

Внутрішній аудит є складовою внутрішнього контролю і являє собою незалежну діяльність з перевірки та оцінки роботи суб'єкта господарювання в його інтересах. На противагу внутрішньому аудиту, внутрішній контроль являє собою ширше поняття, яке забезпечує відповідність функціонування конкретного об'єкта прийнятим управлінським рішенням і спрямований на успішне досягнення поставленої мети [60, с. 164].

Положення НБУ про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України дає такі трактування понять “внутрішній аудит банку” та “внутрішній контроль у банку”. Внутрішній аудит банку – це незалежна експертна діяльність служби внутрішнього аудиту банку для перевірки й оцінки адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю та якості виконання призначених обов'язків працівниками банку. Головна увага внутрішнього аудиту зосереджена на аналізуванні інформаційної системи, включаючи систему бухгалтерського обліку і супутніх видів контролю, вивченні фінансової та операційної інформації, дослідженні економічності й ефективності операцій. Внутрішній контроль у банку – це сукупність процедур, які

забезпечують достовірність і повноту інформації, яка передається керівництву банку, дотримання внутрішніх і зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій банку, збереження активів банку і його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, забезпечення чіткого виконання розпоряджень органів управління банку в досягненні мети, яка поставлена в стратегічних та інших планах банку. Як бачимо, чіткого розмежування функцій внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту в законодавчій базі України не проведено. В цьому контексті актуальним вважаємо положення, задеклароване документом Базельського комітету з питань банківського нагляду “Внутрішній аудит у банках і взаємовідносини наглядових органів і аудиторів”, згідно з яким служба внутрішнього аудиту повинна бути незалежна від щоденної процедури внутрішнього контролю [35]. Тобто потрібно чітко усвідомлювати, що внутрішній аудит не повинен бути залучений у процес контролю за повсякденними операціями банку, а повинен займатися, перш за все, оцінкою систем, процесів і процедур.

Міжнародна організація вищих контролюючих закладів (INTOSAI) видала Рекомендації зі стандартів внутрішнього контролю в червні 1992 р., в яких досить точно описана сутність внутрішнього контролю. “Внутрішній контроль – це інструмент управління, який використовується для забезпечення достатньої впевненості в тому, що цілі, які стоять перед керівництвом, досягаються. Тому відповідальність за відповідність та ефективність структури внутрішнього контролю покладається на керівництво. Керівник кожної установи повинен забезпечити побудову належної структури внутрішнього контролю, а також її оцінку та оновлення для збереження ефективності” [38].

Структура внутрішнього контролю визначається як сукупність планів організації, включаючи ставлення керівництва, методи, процедури та інші заходи для забезпечення достатньої впевненості в тому, що основні цілі діяльності банку досягаються.

Внутрішній контроль повинен визнаватися невід’ємною складовою будь-якої системи, що її використовує менеджмент для регулювання та визначення

напрямків розвитку діяльності, і не повинен розглядатись як окрема система в рамках окремої установи.

Внутрішній контроль також повинен давати змогу висловлювати управлінське судження та проявляти ініціативу з метою підвищення ефективності та результативності, а також зниження витрат. Також важливо усвідомлювати, що незалежно від того, наскільки досконало створена і працює система внутрішнього контролю банку, вона не може забезпечити повну впевненість у тому, що всі цілі банку будуть досягнуті. З огляду на це внутрішній контроль повинен бути ефективним з погляду витрат через досягнення необхідного балансу між вигодами та витратами різних дій банку.

Ефективна система внутрішнього контролю банку представлена такими елементами.

1. Середовище контролю. Керівництво та персонал банку повинні створити та підтримувати таке середовище в установі, яке б забезпечувало позитивне та сприятливе ставлення до внутрішнього контролю та прозорого управління.

2. Оцінка ризиків. Внутрішній контроль банку повинен забезпечувати оцінку ризиків, на які банк наражається і які походять як з зовнішніх, так і з внутрішніх джерел.

3. Контролююча діяльність. Контролююча діяльність банку – це правила, процедури, технічні прийоми та механізми для виконання директив керівництва.

4. Інформація та інформаційний обмін. Інформація повинна реєструватись і повідомлятись керівництву й іншим зацікавленим користувачам у рамках банку в такій формі і у такий час, щоб вона могла служити основою для ефективного виконання ними функцій внутрішнього контролю.

5. Моніторинг. Моніторинг внутрішнього контролю банку повинен якісно оцінювати результати діяльності в часі та забезпечувати оперативне реагування за підсумками аудиту та інших перевірок [36].

З метою забезпечення ефективної системи внутрішнього контролю та її всебічної оцінки, рада банків організовує комітет аудиту, до функцій якого відноситься здійснення нагляду за внутрішніми та зовнішніми аудиторами банку, ухвалення їх призначення і звільнення, розгляд і ухвалення мети й обсягу, а також частоти аудитів, отримання їх звітів і забезпечення того, щоб керівництво прийняло вчасно відповідні коректуючі заходи для виправлення недоліків у здійсненні контролю, виконанні положень, законів і нормативних актів, а також інших проблем, виявлених аудитором.

Внутрішній аудит – це діяльність з незалежного, об'єктивного засвідчення та надання рекомендацій, що допомагає організації у вдосконаленні своєї діяльності. Він допомагає банку в досягненні своїх цілей шляхом застосування систематичних та регламентованих підходів до оцінки та підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю та корпоративного управління. Метою внутрішнього аудиту є надання допомоги членам банку в ефективному виконанні ними своїх обов'язків. З цією метою внутрішній аудит забезпечує їх даними аналізу, оцінок, рекомендаціями, порадами та інформацією стосовно діяльності, що перевіряється. Мета аудиту також передбачає завдання запровадження ефективного контролю із понесенням виправданих витрат [35].

У документі Базельського комітету з питань банківського нагляду “Посилення корпоративного управління банківських установ” визначається, що роль аудиторів є надзвичайно важливою для процесу корпоративного управління. Ефективність ради і вищого керівництва можна посилити шляхом визнання важливості аудиторського процесу і доведення до відома банківських працівників важливості цього; вжиття заходів, що посилюють незалежність і статус аудиторів; вчасного та ефективного використання висновків аудиторів; забезпечення незалежності головного аудитора через підзвітність раді або аудиторському комітету ради; залучення зовнішніх аудиторів до визначення ефективності системи внутрішнього контролю, а також висування вимоги вчасного виправлення керівництвом проблем, що виявлені аудитором [36].

Базельський Комітет визнає, що основну відповідальність за ефективне корпоративне управління несе рада директорів і правління банків; проте існують багато шляхів розвитку корпоративного управління, в тому числі такими сторонами, як аудитори – шляхом установаження аудиторських стандартів щодо надання інформації раді директорів, правлінню і органам нагляду.

Для практичного проведення внутрішнього аудиту в банках України департаментом внутрішнього аудиту розробляються такі документи: щорічний план аудиту, річний бюджет і процедури планування та проведення внутрішніх аудитів.

Як приклад практичного застосування представлених нами теоретичних досліджень у сфері внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в банках України, розглянемо положення про внутрішній аудит ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” [86].

Одними з найважливіших пріоритетів стратегії ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” є дотримання прозорості банківської діяльності та довготермінової ефективності, підтримання надійності ведення бізнесу та високого рівня якості обслуговування клієнтів банку. Один із основних шляхів досягнення цього – налагодження систем контролю, які охоплюють всі види діяльності банку та визначають можливість стабільного та керованого розвитку банківської структури.

Створення й ефективне функціонування всеохоплюючої системи внутрішнього контролю являє собою комплексний процес, який включає організаційні та управлінські, методологічні та технологічні питання, спрямовані на розроблення та якісне впровадження процедур і механізмів підтримання надійності банку. Найсуттєвішим елементом системи внутрішнього контролю є формування сучасної концепції внутрішнього аудиту.

Побудова в ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” даної концепції внутрішнього аудиту базується на сучасній світовій практиці та професійних стандартах внутрішнього аудиту. Ці підходи в ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” базуються на методиках оцінки банківських ризиків Базельського комітету з питань

банківського нагляду та на положеннях Міжнародних стандартів аудиту (МСА), зокрема на розумінні бізнес-процесів; орієнтації на споживача; зіставленні процесу та організації; виявленні й оцінці контролю бізнес-процесів [86].

Критеріями, які взято за основу організації роботи служби внутрішнього аудиту ПАТ “Райффайзен Банк Аваль”, є: відповідність структури внутрішнього аудиту особливостям та обсягам діяльності банку; підпорядкованість вищому керівництву; інтеграція функцій внутрішнього аудиту в єдину систему управління банком; визначення ефективної інфраструктури: методології й технології проведення аудиту, а також чисельність і кваліфікаційний склад персоналу достатні для ефективного досягнення цілей (рівень освіти, професійні навички, досвід роботи в банківській системі).

У процесі своєї роботи служба внутрішнього аудиту ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” охоплює практично всі сфери діяльності банку. При цьому, зокрема, забезпечується: контроль виконання вимог нормативно-правових актів, стандартів діяльності та норм професійної етики, внутрішніх положень банку, в т.ч. виконання персоналом своїх службових обов’язків; контроль дотримання принципів розподілу повноважень при прийнятті рішень, принципів санкціонування, запобігання конфліктів інтересів, інших принципів і процедур мінімізації ризиків; інформування керівництва про існуючі та потенційні загрози, надання рекомендацій з оптимізації діяльності підрозділів банку; своєчасне виявлення та ідентифікація ризиків банківської діяльності, використання ефективних методів управління ними, а також здійснення контролю за адекватним відображенням операцій банку в обліку, забезпечення відповідної оцінки та збереження активів банку [86].

В українських банках успішно запроваджуються сучасні концепції внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту з урахуванням міжнародних стандартів. Про це свідчить наведене вище положення про внутрішній аудит ПАТ “Райффайзен Банк Аваль”. Характерним при цьому є визначення окремих чітких завдань для внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в даному банку.

Служба внутрішнього аудиту ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” підпорядковується Спостережній Раді та звітує перед нею про проведену роботу не менше одного разу на рік [86].

Служба внутрішнього аудиту банку:

а) здійснює аудит процесів та процедур банку з ризик-менеджменту аналогічно аудиту будь-якої іншої функції банку. У цьому разі аудиторську діяльність здійснюють відповідно до стандартів внутрішнього аудиту, передбачених законодавством України щодо внутрішнього аудиту. Якщо такі стандарти не передбачені в законодавстві України або якщо вони не є достатньо чіткими у контексті цих Методичних рекомендацій, то до уваги беруться відповідні Стандарти професійної практики внутрішнього аудиту інституту внутрішніх аудиторів;

б) оцінюють достатність та ефективність систем внутрішнього контролю банку в частині ризик-менеджменту та вносять рекомендації спостережній раді та правлінню щодо їх удосконалення;

в) оцінюють результативність і ефективність операцій, достовірність, повноту і своєчасність фінансової та управлінської інформації, а також відповідність діяльності банку чинному законодавству і нормативно-правовим актам України.

Виходячи із специфіки діяльності банку з управління ризиками та необхідності наявності глибоких професійних знань у сфері ризик-менеджменту для її оцінки, банківські установи в разі потреби мають можливість залучати третіх осіб з метою проведення внутрішнього аудиту ризик-менеджменту.

За основу сучасної концепції внутрішнього аудиту банку взято такі принципи: неперервність, незалежність і наявність повноважень [11, с. 17].

У міжнародній банківській практиці існують різні форми внутрішнього аудиту, серед яких виділяють: фінансовий аудит, метою якого є перевірка достовірності та якості фінансової звітності (як внутрішньої, так і зовнішньої); операційний аудит, спрямований на оцінку адекватності систем і процедур й аналіз організаційної структури; проектний аудит, мета якого полягає в перевірці

своєчасності та якості виконання тих чи інших проектів, а також управлінський аудит, основне завдання якого - оцінка рівня управління в банку в контексті його стратегії та політики у сфері найважливіших видів діяльності [122].

Однією з найважливіших функцій внутрішнього аудиту є усестороння оцінка ризик-менеджменту банку. Комерційні банки мають складну багаторівневу систему ризиків. Ризики, з яким стикаються різноманітні функціональні підрозділи банку, досить часто суттєво відрізняються. Перед практичними працівниками постає завдання сформуванню системи управління банківськими ризиками, що охоплює механізми їх профілактики та диверсифікації, пристосовану до реальних умов діяльності банківських установ.

З розвитком банківської установи стає очевидною також необхідність поділу завдань з розробки процедур контролю та перевірки ефективності їхнього функціонування. Ускладнення процесів і процедур управління ризиками викликає нові ризики, пов'язані як із самими процесами управління, так і з відстеженням змін зовнішнього та внутрішнього середовища. У результаті у великих банках виникає ціла мережа служб і органів внутрішнього контролю й управління ризиками, до якої входить методологічна служба, служба управління ризиками, служба внутрішнього контролю та різних контролерів, які в тій чи іншій мірі займаються як виявленням порушників, так і розробкою методів контролю.

Сучасне розуміння ролі та завдань внутрішнього аудиту в системі управління банком відображається в численних рекомендаціях Базельського комітету з питань банківського нагляду, в яких використані Міжнародні професійні стандарти внутрішнього аудиту. Відповідно до цих рекомендацій служба внутрішнього аудиту є важливою частиною постійного моніторингу системи управління ризиками, оскільки вона забезпечує незалежну оцінку адекватності встановлених правил і процедур виявлення та оцінки ризиків, а також дотримання встановлених у банку процедур. Внутрішній аудит допомагає організації досягти поставлені цілі, використовуючи систематизований та послідовний підхід до оцінки та підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю та корпоративного управління.

Таким чином, для оптимального виконання внутрішнім аудитом своїх завдань необхідно дотримуватися базового принципу корпоративного управління – чітко розподіляти повноваження між радою директорів і правлінням банку. Вагомим є те, щоб служба внутрішнього аудиту була незалежна від щоденної роботи банку і мала доступ до усіх видів операцій, проведених банком, включаючи його філії та дочірні структури. Інформація про недоліки в системі управління ризиками та про неефективно контрольовані ризики, виявлена службою внутрішнього аудиту, повинна доводитися до керівництва банку негайно в міру виявлення, причому серйозні питання повинні доповідатися правлінню або раді директорів. Важливо, щоб після одержання інформації від служби внутрішнього аудиту відповідні керівники банку забезпечували своєчасне виправлення недоліків.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Ефективність формування та функціонування системи ризик-менеджменту в банківських установах безпосередньо залежить від її організаційно-структурної підсистеми. Об'єктом управління в системі ризик-менеджменту є банківська установа, в якій відбувається певний процес, тобто ризик, котрим необхідно управляти. Керівними органами ризик-менеджменту є відповідальні особи або група осіб у межах певного підрозділу, які виконують функції виміру відхилень величини, що регулюється, від бажаних значень і здійснюють управлінські дії шляхом визначених способів і прийомів з метою відновлення заданого стану об'єкта управління.

В процесі управління ризиками основними органами корпоративного управління які приймають участь є Спостережна рада, правління, профільні комітети, підрозділ з ризик-менеджменту, служба внутрішнього аудиту. Процес ризик-менеджменту в банківських установах організовують таким чином, щоб були охоплені всі його структурні рівні – від вищого керівництва до рівня, на якому безпосередньо приймається або мінімізується ризик.

Для оцінки ступеня ризику в банківській практиці використовують кількісний аналіз. Кількісний аналіз визначає як загальний рівень ризиків, так і конкретний рівень окремого ризику. Для кількісного оцінювання банківських ризиків використовують статичні та аналітичні методи, а також експертних оцінок. Статистичні методи оцінки рівня ризику використовуються для обчислення очікуваної тривалості окремої операції або певного проекту. Ці методи широко застосовуються тоді, коли при проведенні кількісного аналізу банк має у своєму розпорядженні значний обсяг аналітико-статистичної

інформації, яка складається з необхідних елементів аналізованої системи за певні часові періоди. Суть цього методу полягає в тому, що для розрахунку ймовірностей виникнення збитків аналізуються всі статистичні дані, які стосуються результативності здійснення банком певних операцій. Аналітичний метод полягає в тому, що в процесі зіставлення і порівняння між собою діаграм визначаються "ключові" параметри, які найбільше впливають на результат проекту, потім – їх критичні значення для проекту. Сутність методу експертних оцінок полягає в тому, що спочатку банк виокремлює певну групу ризиків і формує експертну групу, яка в процесі опитування або анкетування присвоює оцінки в балах, виходячи з ймовірності виникнення того чи іншого виду ризику, а також ступеня його впливу на діяльність банку. За результатами кількісної оцінки рівня ризику порівнюється реальний (існуючий) ризик з допустимим і приймаються відповідні рішення. Також керівництво банку має враховувати, що існування ризику може передбачати декілька сценаріїв розвитку подій, що відрізняються як імовірністю настання негативної події, так і розміром можливих збитків банку.

Ефективне управління ризиками в банку забезпечується функціонуванням системи внутрішнього контролю, елементом якого є внутрішній аудит. Враховуючи міжнародний досвід та методик оцінки банківських ризиків, яка запроваджена Базельським комітетом з банківського нагляду, банківські установи розробляють процедуру проведення внутрішнього аудиту. Функцією внутрішнього аудиту є забезпечення прогнозування ризиків банківської діяльності в рамках встановлених обмежень.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ У КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ

3.1. Моніторинг в банках з врахуванням оцінки ризиків

Необхідність проведення моніторингу банківської системи полягає у його можливостях щодо оцінки поточних тенденцій її розвитку та рівня фінансової стійкості учасників ринку банківських послуг, оцінки різних типів ризиків за групами кредитних установ, контролю за дотриманням ринкової дисципліни та економічних нормативів та можливості вживати в подальшому відповідні заходи при виявленні порушень, на ранньому етапі вирішувати проблеми будь-якої сфери банківської діяльності і, відповідно, адекватно реагувати на них. З метою аналізу поточної діяльності з точки зору ризиковості, а також прийняттям загальних управлінських рішень в банківських установах створюють структурні підрозділи, які здійснюють моніторинг ризиків.

На думку І. Краснової, моніторинг – це система постійного контролю за рівнем ризиків, спрямована на підтримання стабільної роботи банківської установи [59, с. 40].

У роботі [7, с. 520] зазначається, що моніторинг – це система постійного спостереження за всіма контрольованими лімітами і нормативами, визначення розмірів і причин відхилення фактичних показників від нормативних, причин цих відхилень і прийняття управлінських рішень.

Н. Шулькова зазначає, що банківський моніторинг варто розглядати в якості найважливішого елементу системи управління діяльністю банку як на основі їх

поточного стану, так і на перспективу [56, с. 3] та дає наступне визначення [114, с. 36]: “Банківський моніторинг – це система заходів по здійсненню постійного спостереження за діяльністю комерційних банків, збору і систематизації даних про їхній фінансовий стан для оцінки поточного стану справ у банківській сфері і прогнозування його розвитку на перспективу”.

Системи моніторингу класифікують за різними ознаками. Аналіз наукової літератури дозволив виділити їх види, які можуть застосовуватись у банківській діяльності (рис. 3.1) :

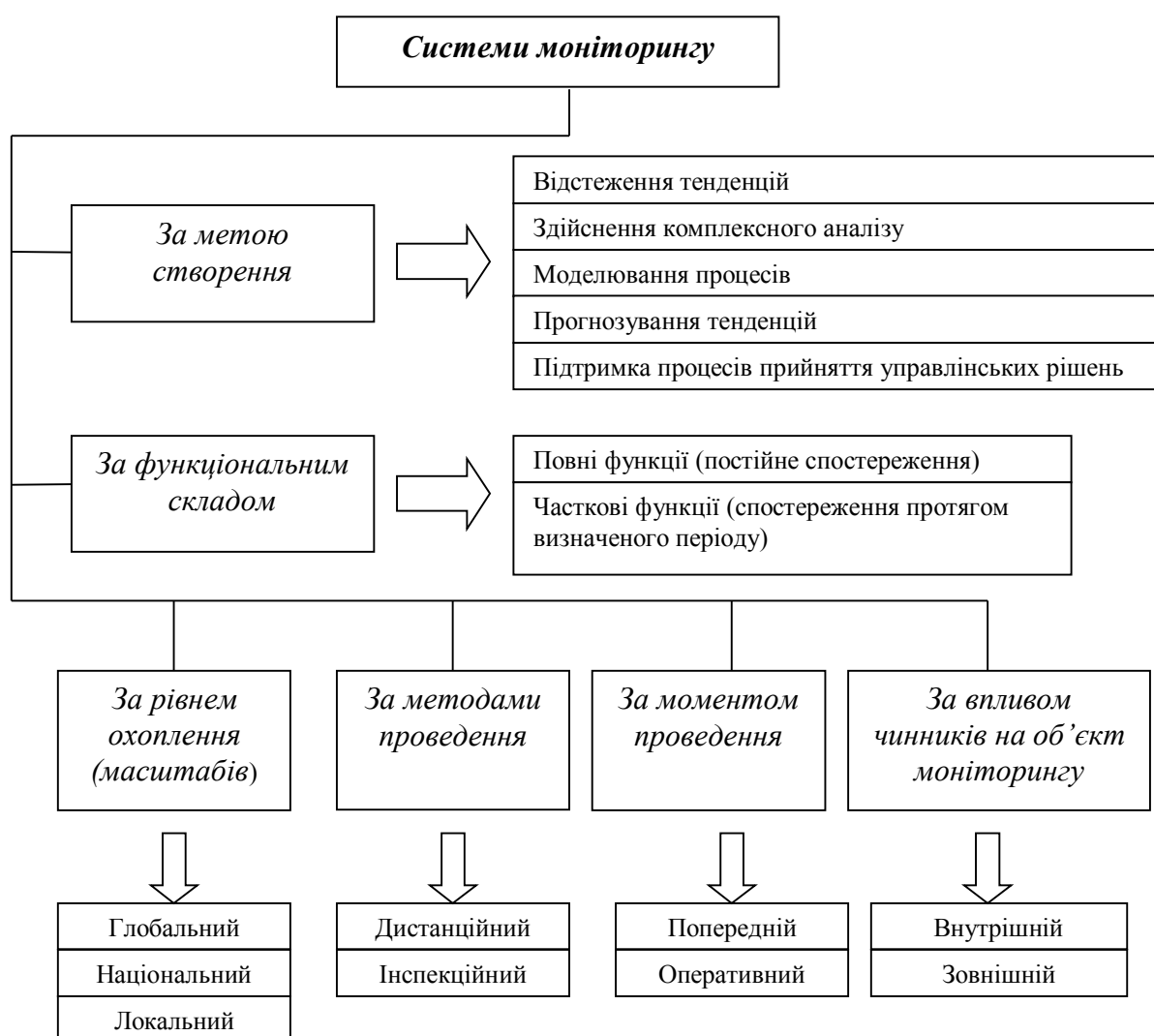

Рис. 3.1. Класифікація систем моніторингу у банківській сфері [23, 31, 109]

Колектив авторів під керівництвом Примостки Л.О. вбачає [83, с. 157]:

- істотну залежність результативності системи управління ризиками в цілому від ефективності системи моніторингу. За такого підходу до організації процесу управління менеджери середньої ланки відповідають як за надійність локальної системи, так і за втілення в життя стратегічних цілей, сформульованих на рівні вищого керівництва банку;

- моніторинг важливою складовою контролю та складовою системи управління ризиками;

- одним із методів управління ризиком.

Моніторинг тісно переплітається з кожним етапом управління ризиком. Аналіз кожного етапу управління ризиком дозволив виявити завдання та функції, виконання котрих реалізується через інформаційне забезпечення системи моніторингу (рис. 3.2), що підтверджує її роль не на одному, а на усіх етапах процесу ризик-менеджменту.

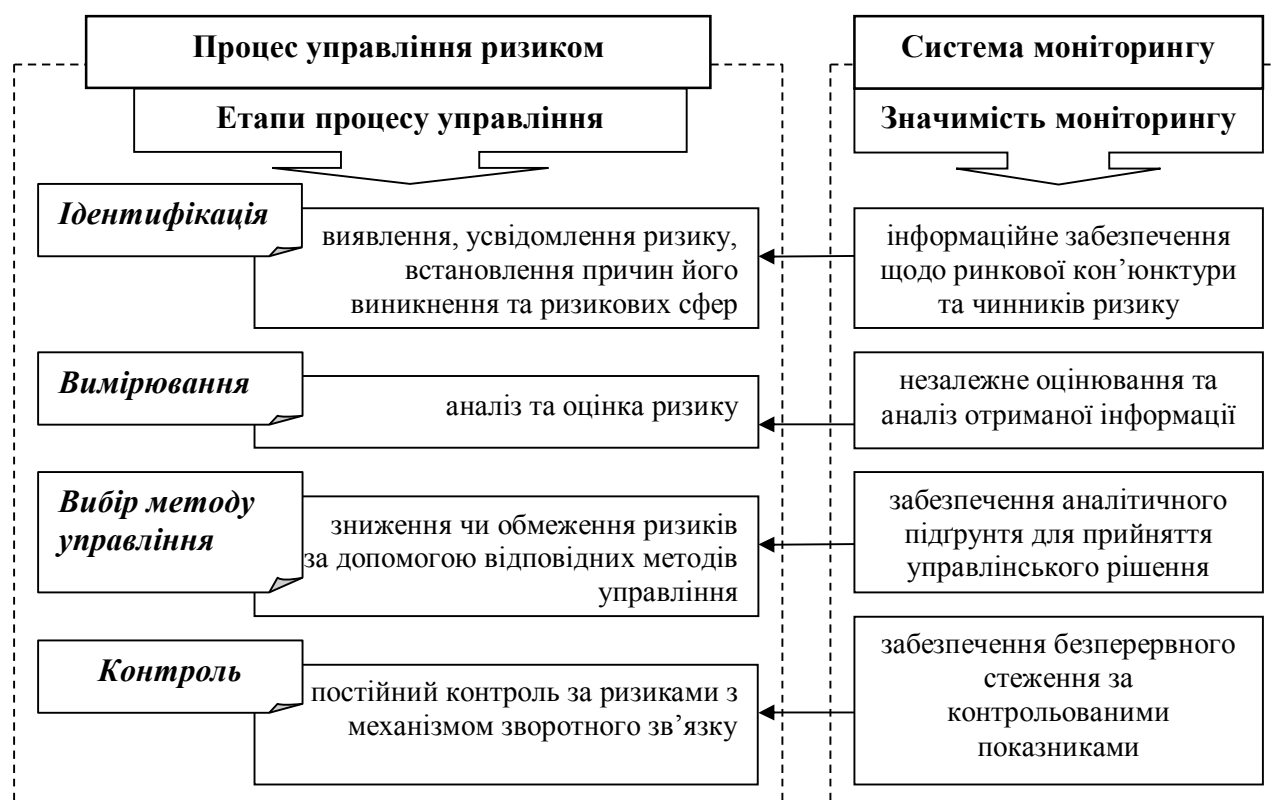

Рис. 3.2. Місце системи моніторингу в процесі управління ризиками

Моніторинг ризику означає процес функціонування регулярної незалежної системи оцінювання та контролю за ризиком з механізмом зворотного зв'язку. Моніторинг здійснюється завдяки інформаційним звітам структурних підрозділів та окремих посадових осіб, внутрішньому і зовнішньому аудиту та аналітичній діяльності спеціалізованих служб банку. Звітність, застосовувана в рамках моніторингу, забезпечує менеджерам зворотний зв'язок, а також надає докладну зведену інформацію [23, с. 154].

Фінансова операція підлягає моніторингу, якщо вона має одну або більше таких ознак або містить інші ризики:

1) заплутаний або незвичний характер фінансової операції чи сукупності пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети;

2) невідповідність фінансової операції характерові та змісту діяльності клієнта;

3) виявлення фактів неодноразового проведення фінансових операцій, характер яких дає підстави вважати, що метою їх здійснення є уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу або ідентифікації [30, с. 110].

Критеріальний відбір фінансових операцій, що підлягають моніторингу, базується лише на суб'єктивних судженнях фахівців фінансового моніторингу банківських установ і може бути ефективно здійснений лише за умови реалізації підходу, який заснований на оцінці ризиків. Такий підхід, на нашу думку, може бути реалізований за умови розроблення адекватних програм оцінки ризиків легалізації відповідно до рекомендацій чинного законодавства та залежно від специфіки діяльності кожної банківської установи індивідуально.

У банківських установах програми здійснення моніторингу розробляють за основними напрямками діяльності банків – окремо для операцій із цінними паперами, операцій із платіжними картками, кредитних операцій і т. д. Проте їхня структура є спільною для всіх і передбачає такі основні пункти як: ознаки операцій, які підлягають обов'язковому моніторингу, і порядок їх виявлення;

порядок проведення заходів щодо з'ясування суті та мети операцій клієнтів; порядок підготовки та надання відповідальному працівникові інформації, необхідної для прийняття рішення про інформування уповноваженого органу [56, с. 4].

У програмі оцінювання ризиків мають враховуватись обсяги проведених банком фінансових операцій, перелік послуг, що надаються клієнтам, спрямованість на певні види обслуговування, а також стратегія розвитку банку.

Програма оцінювання ризиків має включати:

- а) порядок організації системи управління ризиками;
- б) методика оцінювання ризиків;
- в) порядок здійснення моніторингу ризиків клієнтів та аналізу ризику використання послуг банку;
- г) перелік застережних заходів, порядок і строки їх проведення, контроль за результатами відповідно до вжитих заходів;
- г) порядок проведення навчання працівників щодо практичної реалізації програми оцінювання ризиків [31, с. 965].

Серед основних завдань, які стоять перед системою моніторингу, є налагодження ефективного механізму усунення потенційних ризиків, що виникають унаслідок функціонування тіньових капіталів.

Важливим кроком до забезпечення стабільної діяльності банківських установ є усунення всіх можливих ризиків, яке можливе лише за умови налагодженої взаємодії всіх структурних підрозділів банку, та адекватне нормативне забезпечення такого процесу з позиції законодавства. Базовим кроком до вирішення зазначеної проблематики повинно стати розмежування всіх посадових обов'язків та функцій суб'єктів фінансового моніторингу відповідно до мети його здійснення.

Національний банк України, виокремлюючи моніторинг ризику в окремий з чотирьох взаємопов'язаних етапів ризик-менеджменту, визначає функціональні обов'язки відповідного підрозділу. Вивчення методичних документів НБУ з

даного питання дозволило проаналізувати такі обов'язки та виявити їх залежність від використання системи моніторингу (табл. 3.1).

Для ефективного використання ресурсів банку, які спрямовуються на здійснення моніторингу, ризики потрібно класифікувати за ступенем їх значущості для конкретного банку і внести до системи стеження лише ключові види ризиків. Усі ті ризики, які перебувають за межами встановлених вартісних лімітів, виводяться за рамки складання деталізованої звітності в системі моніторингу.

Таблиця 3.1

Значимість системи моніторингу в процесі управління ризиками

Функціональні завдання підрозділу ризик-менеджменту банку [75]	Спосіб забезпечення системою моніторингу виконання завдань
- розроблення інфраструктури для отримання даних від інших систем, створення системи для автоматизованого введення та оброблення бази даних щодо ризиків, а також забезпечення безперервності моніторингу й оцінки різних ризиків;	- збір первинних даних;
- розроблення та актуалізація засобів аналізу ризиків і методик для нових та діючих моделей, у тому числі їх бек-тестування;	- незалежне (паралельне) оцінювання ризику;
- накопичення спостережень (історичних даних) для порівняльного аналізу;	- систематизація та архівація первинної та вторинної інформації ;
- здійснення моніторингу даних щодо позицій та цін, ризикових позицій;	- безпосередньо;
- ідентифікація і моніторинг порушення встановлених лімітів;	- безпосередньо;
- аналіз можливих сценаріїв розвитку подій;	- методологія стрес-тестування;
- підготовка загального опису ризикових позицій і звітування щодо них правлінню (спостережній раді банку або її комітету);	- викладення результатів моніторингу у зручному для сприйняття форматі (візуалізація);
- забезпечення координації з іншими підрозділами і сферами діяльності банку;	- через механізм зворотного зв'язку;
- надання рекомендацій на розгляд правління та спостережної рад банку щодо подальшої тактики роботи з ризиком (за допомогою встановлення лімітів та інших обмежень або заборони проведення певної операції);	- підготовка підґрунтя для прийняття оперативного чи старетегічного управлінського рішення на основі проведеного аналізу величини ризиків банку та всіх факторів, які можуть призводити до її зниження, а також рівня розвитку системи управління ризиком;

- надання рекомендацій спостережній раді і правлінню щодо потрібних вимог до капіталу з метою покриття неочікуваних збитків і збитків, пов'язаних з ризиками, виявленими (ідентифікованими) і вимірними кількісно з використанням методики найгіршого сценарію;	- підготовка підгрунття для прийняття оперативного чи стратегічного управлінського рішення на основі аналізу результатів стрес-тестувань;
- надання допомоги спостережній раді і правлінню у розробленні і впровадженні політик, положень і процедур з управління ризиками.	- через методологічне забезпечення.

Функція контролю здійснюється вибірково, а докладний аналіз – лише у випадку надходження сигналів небезпеки, таких як порушення строків платежу, порушення нормативів, лімітів тощо. За такого підходу гарантовано, що кошти будуть спрямовані саме на виявлення та ретельне стеження за істотними для банку ризиками.

Система моніторингу ризиків допомагає коригувати поточну діяльність згідно із сигналами попередження, що їх вона генерує з використанням механізму зворотного зв'язку. Результативність системи управління ризиками в цілому істотно залежить від ефективності системи моніторингу. За такого підходу до організації процесу управління менеджери середньої ланки відповідають як за надійність локальної системи, так і за втілення в життя стратегічних цілей, сформульованих на рівні вищого керівництва банку.

Процес проведення внутрішнього (здійснюється в банках) та зовнішнього (здійснюється НБУ) банківського моніторингу відрізняються один від одного. Так, зокрема, суб'єктом зовнішнього моніторингу банків є контролюючі органи (Національний банк України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, податкова інспекція, Антимонопольний комітет та ін.), тоді як внутрішнього – сам банк. Об'єктом моніторингу в першому випадку виступає банк як установа, що здійснює відповідні операції, дотримання банком законодавства та нормативів НБУ, а в другому – операції, що здійснюються банком та ризики, що їх супроводжують [109, с. 248].

Метою зовнішнього моніторингу є контроль за дотриманням банком нормативів та інших процедур та правил, передбачених чинним законодавством, а також виявлення загальних тенденцій функціонування всієї банківської системи,

групи банків чи окремого банку (за величиною активів, капіталу, регіональною приналежністю тощо). Щодо внутрішнього моніторингу, то метою є виявлення тенденцій здійснюваних банківських операцій, контроль рівня ризиків, на які наражається банк (моніторинг ризиків).

Банківські установи в практичній діяльності використовують дві схеми подання інформації про операції уповноваженим органам:

✓ централізовану, яка передбачає, що в банку є єдиний відповідальний працівник, на якого покладається обов'язок здійснювати фінансовий моніторинг усіх філій та відділень банківської установи, всіх видів банківських ризиків (рис. 3.3);

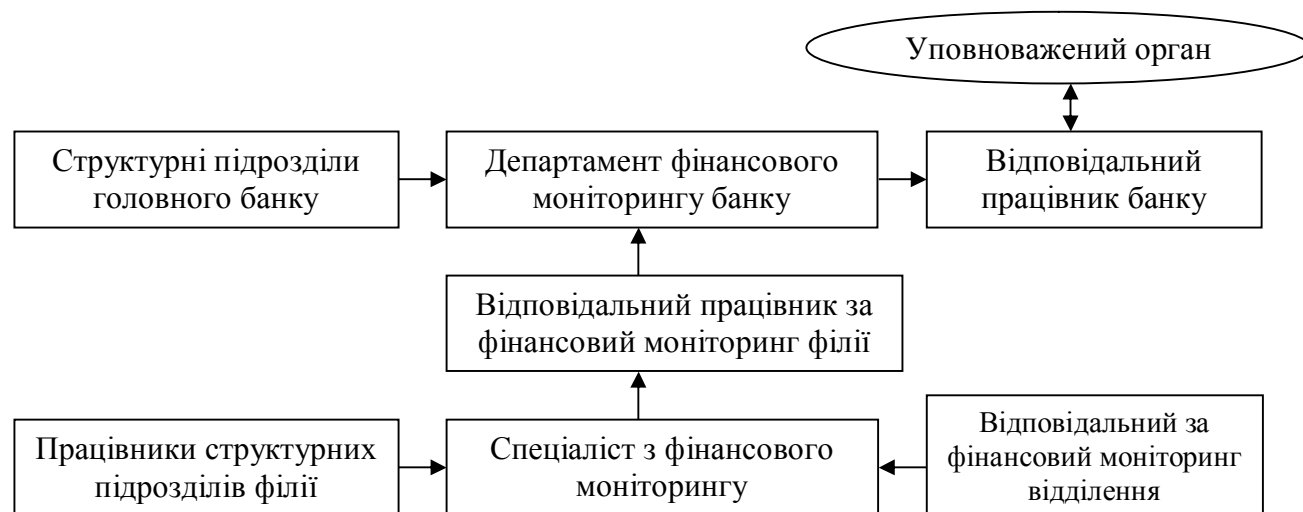

Рис. 3.3. Схема подання інформації про операції в банку [30, с. 111]

✓ децентралізовану, коли філії банку зареєстровані як окремі суб'єкти моніторингу, мають свого відповідального працівника і користуються правом відправляти повідомлення про операції уповноваженому органу. Перевагою такої системи є те, що відповідальний працівник окремої філії краще знає особливості свого регіону, його економічну політику та всі особливості діяльності клієнтів, що зареєстровані в цій філії [30, с. 111] (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Схема децентралізованого подання інформації про операції

Результативність системи управління ризиком в цілому залежить від ефективності системи моніторингу. Тому, моніторинг процесу ризик-менеджменту можна визначити як регулярне спостереження за параметрами управління ризиками з метою їх порівняння із запланованими результатами чи заданими параметрами (умовами).

Аналіз процесу ризик-менеджменту передбачає дослідження і оцінку поточної ситуації з метою розробки заходів коригування та коригуючих дій, спрямованих на покращення показників результативності і ефективності діяльності щодо управління ризиками. В ході проведення аналізу процесу ризик-менеджменту особливу увагу необхідно приділяти дослідженню результативності і ефективності при управлінні ризиками [33, с. 129].

Діяльність по моніторингу і аналізу процесу ризик-менеджменту повинна бути інтегрована в бізнес-процеси організації з метою забезпечення динамічності управління ризиками і можливості змін відповідно до змін в організації. Періодичний аналіз процесу по управлінню ризиками, способів, прийомів і методів управління ризиками організації особливо актуальні в тому випадку, коли вносяться зміни до її організаційної структури, актуалізуються стратегічні цілі або змінюються основні параметри зовнішнього оточення. Іншими словами при зміні контексту ризик-менеджменту необхідно проаналізувати діючі процедури

по управлінню ризиками щодо оцінки їх адекватності і придатності умовам організації, що змінилися.

Процедури, які доцільно використовувати для моніторингу діяльності по управлінню ризиками, повинні бути ретельно спланованими, адже від ефективності їх застосування залежить кінцева результативність і ефективність процесу ризик-менеджменту. Тому серед пріоритетних зон моніторингу повинні бути [33, с. 130]: ризики, які характеризуються підвищеним рівнем значущості і пріоритетом в управлінні (топ-ризики), розрахункова чи очікувана похибка ризикового рішення, які можуть бути факторами виникнення ризикових ситуацій з негативними наслідками; діяльність, пов'язана з ризиком діяльність, яка з високою імовірністю може піддана змінам; інноваційні технології, які дозволяють використовувати більш ефективні або рентабельні методи і прийоми зниження рівня ризиків у порівнянні з використовуваними варіантами ризикових рішень.

Для ефективного функціонування системи моніторингу банківської діяльності необхідно дотримуватися наступних принципів:

1. Принцип наукового обґрунтування та актуалізації методик, що застосовуються в процесі моніторингу, тобто постійне вдосконалення методичної бази моніторингу.

2. Моніторинг стійкості банківської системи повинен проводитись як на рівні банківської системи в цілому, так і на регіональному рівні, враховуючи специфіку регіонів України.

3. Моніторинг повинен базуватися на принципі неперервності, тобто збір інформації повинен проводитися постійно, а не періодично.

4. Принцип співставності вихідних даних і результуючих показників моніторингу. Це означає, що вихідні дані, що складають інформаційну базу моніторингу, повинні бути співставні на різних проміжках часу.

5. Принцип доступності висновків і результатів моніторингу свідчить про необхідність розгляду і обговорення документально зафіксованих висновків

моніторингу всіма зацікавленими користувачами інформації про банківську систему [28, с. 37].

Підсумовуючи, варто зазначити, що в сучасних умовах банками апробовані та впроваджені в дію внутрішньобанківські програми і процедури здійснення моніторингу фінансових операцій відповідно до вітчизняного законодавства. Проте зусилля банківських установ повинні перш за все бути направлені на розроблення та реалізацію програм, що засновані на оцінці ризику як необхідної передумови здійснення власне внутрішнього фінансового моніторингу, що забезпечує запобігання негативним наслідкам у банківських установах.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати напрями підвищення ефективності менеджменту банківських ризиків:

1. Наявність загальної політики та інфраструктури менеджменту ризиків (банк повинен виробити власну ефективну і реалістичну політику в сфері управління ризиками та забезпечити її виконання, створити інфраструктуру менеджменту ризиків, спрямовану на своєчасне виявлення ризикових напрямів і управління ними відповідно до побажань вищого керівництва банку).

2. Відповідальність продуктивних підрозділів (підрозділи повинні відповідати за своєчасне виявлення ризиків, пов'язаних з їх безпосередньою діяльністю, в межах, встановлених відповідно до загально банківської політики менеджменту ризиків).

3. Планування непередбачених ситуацій (повинні бути вироблені адекватні інструменти та політика управління ризиками в нестандартних і кризових ситуаціях, що дозволить банку ефективно та своєчасно реагувати на непередбачений вплив негативних чинників).

4. Оцінка ризику (повинна проводитись щоденна оцінка ризиків кількісними та якісними методами).

Формування ефективної системи моніторингу передбачає визначення конкретної, чітко сформульованої мети, завдань, складу і структури, алгоритмів функціонування, методів оцінки і технології. Чітке окреслення та трактування цих

елементів системи у сфері економічних відносин допоможе зрозуміти місце моніторингу в системі управління ризиками банківської діяльності.

3.2. Банківсько-страхова інтеграція в системі ризик-менеджменту

Об'єктивною необхідністю мінімізації ризиків банківської діяльності є пошук та застосування альтернативних механізмів. З метою мінімізації ризику суб'єкти господарювання не рідко використовують один з найбільш дієвих та надійних способів захисту від зовнішніх несприятливих умов – передачу (трансферт) ризику третім особам, шляхом формування взаємозв'язків між банківськими установами та страховими компаніями. Окремою групою мотивів фінансових установ до інтеграції виступає можливість підвищення ефективності функціонування систем ризик-менеджменту як банків, так і страхових компаній. Так, за рахунок поєднання технологій управління та оцінки ризиків відбувається зниження як банківських, так і страхових ризиків, що сприяє підвищенню прибутковості діяльності інтеграційного об'єднання (за умов їх стабільного функціонування).

Економічна сутність банківсько-страхової інтеграції з позиції функціонального підходу розкривається через спільність виконуваних функцій, інтересів та взаємовигідність інтеграції відносин між банками та страховими компаніями. Зазначений підхід дозволяє визначити банківсько-страхову інтеграцію як стан або процес поєднання діяльності банків та страхових компаній на основі притаманних їм функцій та поглиблення їх взаємодії, що у свою чергу породжує причинну обумовленість та узгодженість дій [61, 122]. Представники даного підходу виокремлюють однакові за змістом спільні функції, а саме: інвестиційну, ризикову (компенсаційну), а також функцію капіталізації.

В. Кучеренко інвестиційну функцію визначає для банків у контексті інтеграційного процесу як ефективне розміщення банками фінансових ресурсів страхових компаній, а для страхових компаній – як ефективне розміщення страхових резервів з метою забезпечення покриття майбутніх збитків та

підвищення конкурентоспроможності страхового бізнесу [61, с. 97].

Ризикова функція обумовлена об'єктивною необхідністю з боку банків розподіляти ризики своєї діяльності через страхування. З боку страхових компаній дана функція є визначальною, адже передача страхового ризику є основним призначенням страхування. В. Кучеренко під інтеграцією банків і страхових компаній пропонує розуміти відображення процесу поєднання та узгодження їх спільних відносин, пов'язаних із залученням і використанням грошових надходжень від населення, підприємств та установ, на що спрямовані функції цих суб'єктів фінансового ринку в їх інтересах, а також в інтересах суспільного відтворення (функціональний підхід) [61, с. 103].

Частина науковців підходить до з'ясування суті банківсько-страхової інтеграції з позиції ресурсного підходу, трактуючи дане поняття як стан найбільш ефективного використання всіх видів ресурсів її учасників – фінансових установ. Іншими словами, найбільш ефективне використання наявних та потенційних ресурсів банків і страхових компаній можливе в межах саме інтеграційного об'єднання, що в результаті дозволяє отримати синергетичний ефект. У межах даного напрямку увага зосереджується на:

- джерелах залучення та напрямках розміщення фінансових ресурсів учасників інтеграційного процесу, тобто банків та страхових компаній, в контексті перетину та створення нових спільних фінансових потоків;

- спільних трудових, інформаційно-технологічних та управлінських ресурсах, що частково об'єднуються або повністю інтегруються з метою створення комплексних фінансових (банківсько-страхових) продуктів, а також з метою консолідації каналів збуту [4, с. 203].

Недоліком такого підходу є неврахування динамічності розвитку банківсько-страхової інтеграції, і тому більш точним є розуміння банківсько-страхової інтеграції як процесу, спрямованого на забезпечення найбільш ефективного використання фінансових ресурсів її учасників.

Найчастіше банківсько- страхова інтеграція розглядається з позиції результатного підходу, що передбачає оцінку перспективних можливостей

інтеграції у напрямі досягнення синергетичного ефекту. Так, на думку американських дослідників Бойда Дж. (Boyd J.), Грехема С. (Graham S.), Хьюїтта Р. (Hewitt R.) інтеграція банківських та небанківських установ є процесом взаємного зближення економічних суб'єктів через переплетення господарських зв'язків, їх глибоку взаємодію та об'єднання з метою отримання економічного ефекту [118, с. 47]. Р.Р. Арутюнян розглядає банківсько-страхову інтеграцію як процес поступового об'єднання діяльності банків та небанківських фінансових установ (від спільного продажу послуг до створення спеціалізованих фінансових установ), спрямованих на отримання економічного ефекту, що досягається в результаті взаємодії трудових, матеріальних та фінансових ресурсів [4, с. 204].

Сучасними центрами інтеграційної взаємодії банків та страхових компаній є високо-розвинуті країни таких регіонів, як Західна Європа (Франція, Німеччина, Великобританія, Іспанія, Італія), окремих країн Азії (Японія, Сінгапур, Гонконг, Таїланд, Малайзія).

Перші стратегічні альянси з банками були створені у 1985 році британськими та французькими страховими компаніями: британська страхова компанія "Standard Life" інвестувала в "Bank of Scotland", а французька "GAN" придбала "Credit Industriel et Commercial" [117]. Окрім цього, у 1980 році у Франції "Banque Nationale de Paris Paribas" створив власну страхову компанію "Natio Vie". Дана форма банківсько-страхової інтеграції виправдала себе, свідченням чого є ефективність діяльності групи "Paribas", яка до сьогодні займає домінуючі позиції у Франції [55].

Розглядаючи Європейський ринок банкострахування, слід зазначити, що рівень його розвитку та тип відрізняються в окремих групах країн. Розвиток ринку банкострахування у Франції характеризується наступними ознаками [64, 117, 120, 124]:

– найбільший ринок банкострахування в Європі, другий найбільш важливий сектор страхування життя в Європейському Союзі; серед 10 найкращих страховиків життя у структурі банкострахування є три банки – "Crédit Agricole", "BNP Paribas" and "Société Générale";

– функціонує значна кількість великих фінансових груп з “bancassurance”: “CNP Assurances”, “Credit Agricole”, “AXA”, “General Finance”, “BNP Paribas”, “Socleto Generale”, “AGF”, “ACM”, “Groupama”, “Aviva France”;

– обсяг страхових премій від банкострахування у галузі страхування життя збільшився з 39 % у 1990 р. до 62 % у 2007 р.

– домінуючий канал збуту продуктів банкострахування – банки

Розвиток ринку банкострахування в Німеччині характеризується наступними ознаками [44, 64, 106, 120, 122]:

– основними продуктами є поліси страхування на дожиття і пенсійні накопичувальні продукти;

– найвпливовішим учасником є фінансова група “Citigroup”, що здійснює свою діяльність в альянсі з вітчизняною страховою компанією “HDI”. Активно приймають участь у впровадженні концепції банківського страхування такі провідні банки, як “Deutsche Bank”, “Нуро Vereinsbank”, “Westdeutsche Landesbank”, “Dresdner Bank”;

– домінуючі канали збуту продуктів банкострахування – агенти (34%) та брокери (32%). До 2008 року через банківську мережу здійснюється збут лише 23% фінансових продуктів зі страхування життя, та 7 % – з ризикового;

Найбільший рівень використання банків в якості провідних каналів збуту продуктів зі страхування життя спостерігається в Португалії – в середньому 88% протягом 2006-2009 років; Іспанії – відповідно 70%; Італії – 60%.

Україна належить до групи країн з часткою банкострахування у структурі загальних премій зі страхування життя нижче 30%, тобто ринок є слаборозвиненим. Крім цього, практично відсутніми є дані офіційних статистичних джерел щодо обсягів та видів банкострахування, що здійснюється в Україні, у відкритому доступі.

Проаналізувавши сучасний стан банківського та страхового сегментів України можемо зазначити наступні тенденції:

– високий рівень залежності ефективності функціонування страхових компаній від ефективності функціонування банків, що здійснюють свою діяльність у межах фінансового сектора економіки України;

– низький рівень розвитку страхової діяльності: за темпами розвитку, рівнями капіталізації, масштабами діяльності страхові компанії відстають від банків. Це у свою чергу обумовлено, по-перше, невідповідністю обсягів страхових операцій банківським, а, по-друге, фінансовою неспроможністю страхових компаній прийняти на страхування ризику банків, що характеризується значними за розмірами потенційними збитками [58, с. 23].

Основними напрямками вирішення даних проблем можуть бути наступні заходи:

- нарощення активів та капіталу страховими компаніями, збільшення обсягів діяльності для становлення страхового сегмента як рівноцінного партнера для банківського;
- підвищення вимог до рівня капіталізації страхових компаній;
- стимулювання з боку державних регулюючих органів консолідації страхових компаній, незначних за обсягом капіталу та активів;
- підвищений контроль з боку органів регулювання та нагляду за ціноутворенням та правилами ведення банківсько-страхових операцій;
- підвищення рівня контролю з боку наглядових органів за рівнем платоспроможності страхових та перестрахових компаній;
- створення фонду гарантування страхових виплат за рахунок визначеної частки страхових резервів у довгостроковій перспективі [82, с. 110].

Прискореному розвитку банківсько-страхової інтеграції в Україні перешкоджають і ризики, що загрожують ефективній діяльності банків і страхових компаній у межах інтеграційних об'єднань. Так, поряд з позитивними ефектами банківсько-страхової інтеграції, інтеграційна взаємодія може призвести до посилення ризикової складової у діяльності банків і страхових компаній.

Зокрема, основними негативними наслідками інтеграції для банків і страхових компаній з позиції фінансового аспекту є наступні:

- додаткові витрати на уніфікацію бізнесів та поєднання внутрішніх технологій;

- витрати на придбання фінансової установи;

- витрати на навчання та фахову підготовку працівників фінансових установ, що є учасниками банківсько-страхової інтеграції;

- неадекватний розподіл боргового навантаження;

- подвійний та множинний облік капіталу.

Зі сторони управлінського аспекту основними недоліками інтеграційного процесу можуть бути:

- негативні наслідки зміни керівництва;

- тотальна реструктуризація бізнесу;

- різниця у бізнес-менталітеті;

- відсутність взаємопорозуміння між колегами інтегрованих фінансових установ;

- негативний вплив з боку слабого учасника інтеграційних процесів на лідера;

- недостатня прозорість організаційної структури інтеграційного об'єднання;

- конфлікт інтересів;

- зниження незалежності в процесі прийняття тактичних та стратегічних управлінських рішень.

Відповідно до наглядного явища наслідками банківсько-страхової інтеграції є:

- монополізація фінансової галузі, зловживання економічною владою, зниження конкуренції;

- штучне підвищення бар'єра входження на страховий або банківський сегмент фінансового сектора економіки України для його потенційних учасників;

- зниження ефективності функціонування фінансового сектора економіки України у довгостроковій перспективі;

- недостатня прозорість інтеграційного об'єднання: унаслідок великих розмірів та складно побудованої структури інтегрованого бізнесу наглядом органам достатньо складно отримати необхідну інформацію щодо ризиків, враховуючи специфіку внутрішньо-групових трансакцій та можливість виникнення “мультиплікативного ефекту” між ризиками банків та страхових компаній [82, с. 112].

З метою покращення співпраці банківських установ та страховими компаніями можливим напрямом є більш жорстке регулювання діяльності банків: обмеження їх права щодо вибору страхової компанії лише для страхування власних ризиків. Дієвим та показовим є досвід Російського Уряду щодо вирішення проблеми недостатньої прозорості акредитації між досліджуваними фінансовими посередниками. Так, у зв'язку зі збільшенням кількості неправомірних дій з боку банків щодо акредитації страхових компаній – партнерів при страхуванні ризиків позичальників, у 2009 році набрала чинності Постанова “Про випадки припустимості угод між кредитними і страховими організаціями” [77, с. 6].

Подальший розвиток банківсько-страхової інтеграції, безпечний для функціонування як страхових компаній, так і всього фінансового сектора економіки в цілому, першочергово потребує переорієнтації існуючої в Україні системи нагляду, контролю та регулювання діяльності учасників фінансових груп на створення таких законодавчих умов діяльності фінансових посередників, які б, по-перше, забезпечили вирішення проблем в організації інтеграційної взаємодії між банками і страховими компаніями, а, по-друге, сприяли недопущенню поширення наслідків фінансової кризи з банківського на страховий сегмент фінансового сектора економіки

Вирішення існуючих проблем у сфері організації банківсько-страхової інтеграції в Україні дозволить: підвищити прозорість інтеграційних взаємозв'язків між банками і страховими компаніями, з одного боку, та між ними і клієнтами – з іншого; мінімізувати мультиплікативний прояв ризиків, що супроводжують діяльність зазначених фінансових посередників; максимально

захистити страхові компанії від поширення на їх діяльність кризових імпульсів з банків.

Наслідки фінансової кризи 2008 року в Україні засвідчили, що служби ризик-менеджменту банків не змогли своєчасно та об'єктивно ідентифікувати і зменшити системні ризики, пов'язані зі швидким зростанням обсягів саме кредитних операцій (а також підвищенням цін на активи, зокрема нерухомість). Погіршення якості активів більшості українських банків призвело до зниження рівнів капіталізації, фінансової стійкості та ліквідності. Це негативно вплинуло на ефективність функціонування страхових компаній, особливо тих, які перебували в межах однієї фінансової групи з банками.

Масштабні негативні наслідки світової фінансової кризи засвідчили об'єктивну необхідність у переосмисленні традиційних заходів регулювання банківської діяльності, а також в розробці та впровадженні принципово нових підходів до оцінки системних ризиків.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Ризик-орієнтований підхід у моніторингу передбачає його види, орієнтовані на ризик, що включають в себе оцінку кількісних характеристик ризику та якості управління ризиками на рівні як індивідуального банку, так і банківської системи в цілому, з метою підвищення надійності та стабільності банківської системи.

Моніторинг передбачає проведення комплексу заходів щодо упровадження в наглядову практику компонентів аналізу звітності, систем раннього попередження і оцінки системної стійкості банківської системи з метою виділення сфер підвищеного ризику.

Моніторинг ризиків складається з спостереження та аналізу поточного стану і тенденцій змін ризиків банку контролю застосування відповідальними структурними підрозділами банку необхідних засобів впливу на ризик; контролю дотримання встановлених лімітів, нормативів; в разі необхідності, запровадження змін до процесу управління ризиками банку. Ефективно розроблена система виявлення можливих ризиків допоможе банківській установі зосередити свою

увагу на тих клієнтах і операціях, які потенційно позиціонуються як найбільш ризикові.

З метою мінімізації банківських ризиків банківські установи в процесі діяльності мають можливість передавати ризики іншим особам або установам. Дане явище досягається взаємовідносинами між банками та страховими компаніями. Банківсько-страхова інтеграція є процесом об'єднання капіталів банків і страхових компаній, та сумісного використання їхніх інформаційних, технологічних, кадрових, управлінських та інших ресурсів при реалізації спільних функцій, результатом якого є досягнення даними суб'єктами певного позитивного ефекту та зміни у характері розвитку фінансового сектора економіки . Банкострашування є однією з форм банківсько-страхової інтеграції, у межах якої передбачається кооперація діяльності банків і страхових компаній у фінансовій, операційно-технологічній, структурно-управлінській сферах один одного з метою отримання ефекту від спільного продажу комплексних банківсько-страхових продуктів спільній клієнтській базі на добровільній основі, зниження ризиків, які виникають в процесі діяльності. Підтримуючи взаємні відносини зі страховою компанією за технологією надання страхових послуг через банківські установи, банк отримує можливість: збільшення своїх доходів за рахунок розширення спектру послуг, що надаються (зарубіжний досвід показує, що сьогодні до третини прибутку банки отримують від продажу в своїх відділеннях страхових продуктів); зниження витрат компанії за рахунок консолідації фінансових послуг; у повному обсязі реалізувати проект фінансового супермаркету і отримати додатковий дохід у формі агентської винагороди; страхування застави на умовах, погоджених з банком, уникаючи при цьому витікання коштів зі своєї єдиної фінансової системи; страхування кредитних ризиків і завдяки цьому різко збільшувати обсяги кредитування фізичних осіб у всіх операційних точках мережі по банківських споживчих кредитах; страхування власних ризиків на пільгових умовах і з високою технологічністю оформлення страхування за всіма видами ризиків. Ефективна взаємодія страхових компаній та банків є результатом злагодженої, вигідної для кожної із сторін, співпраці усіх відділів та підрозділів

цих фінансових посередників. Таке партнерство здатне приносити неабиякий додатковий фінансовий дохід, задовольняти більший спектр потреб споживачів, при цьому економлячи їх час і витрати.

ВИСНОВКИ

Дослідження системи ризик-менеджменту в комерційних банках в умовах ринкового реформування економіки дозволило зробити ряд висновків науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. На основі вивчення різних підходів до трактування категорій “банківські ризики” та “ризик-менеджмент” дані поняття отримали у роботі свій подальший розвиток. Банківські ризики відображають невизначеність, пов’язану з конкурентною боротьбою як між банківськими установами, так і іншими фінансовими учасниками ринку, що істотно впливає на сталість руху фінансових потоків та зміни фінансових ресурсів банку.

Ризик-менеджмент можна визначити як один із основних напрямів менеджменту, що досліджує проблеми управління банківською установою, його окремих підрозділів, завданням яких є створення ефективної системи управління ризиками з врахуванням негативних та позитивних факторів, які можуть вплинути на досягнення цілей установою.

2. В процесі діяльності банківські установи зазнають вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, що призводять до виникнення різних видів ризиків. Основними причинами виникнення ризиків у діяльності банків є:

- невизначеність поточних, проміжних та стратегічних цілей банків, чи їх неузгодженість між собою;
- недостатньо висока якість здійснення аналізу закономірностей розвитку явищ у банківській галузі, або висока нестабільність економічної системи, що породжує випадковість виникнення певних процесів;
- наявність неповної інформації щодо тенденцій розвитку діяльності банку чи можливих змін фінансового стану його клієнтів.

3. З метою мінімізації банківських ризиків в діяльності банку створюється структурована та незалежна системи управління ризиками. Відсутність ефективної системи управління ризиками може в кінцевому результаті привести до виникнення значних проблем у банківській діяльності. Ефективне управління ризиками передбачає наявність послідовних положень, процесів, кваліфікованого персоналу і систем контролю. Процес управління ризиками складається з таких етапів: визначення ризиків та причин їх виникнення; оцінки величини ризику; мінімізації або обмеження ризиків шляхом застосування відповідних методів управління; здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з використанням механізму зворотного зв'язку.

4. Проаналізувавши організацію системи ризик-менеджменту в банківських установах, зазначимо, що банківські установи у своїй практичній діяльності з метою забезпечення надійного процесу виявлення, оцінювання, контролю та моніторингу ризиків, створюють комплексну систему ризик-менеджменту. Дана система значною мірою залежить від вибору інструментів оцінювання ризиків та методів їх урахування у поточній діяльності банку.

Функціональними та структурними підрозділами, які залучаються до процесу ризик-менеджменту в банківських установах є:

- спостережна рада – у межах своїх функцій та відповідальності перед власниками банку, вкладниками/контрагентами та органами банківського нагляду;
- правління банку – у межах своїх повноважень та відповідальності перед спостережною радою банку, вкладниками/контрагентами та органами банківського нагляду;
- підрозділ з ризик-менеджменту – у межах своїх функцій щодо виявлення, кількісної та якісної оцінки, контролю та моніторингу ризиків;
- бек-офіси – у межах своїх функцій контролю за дотриманням встановлених вимог;
- фронт-офіси – у межах своїх функцій прийняття банком ризиків у рамках доведених повноважень.

5. З метою здійснення кількісної оцінки ризиків банків, в практичній діяльності використовують статистичні й аналітичні методи, а також методи експертних оцінок. Серед розглянутих методів, ефективним статистичним методом є метод Монте-Карло. Суть даного методу полягає в моделюванні випадкових процесів із заданими характеристиками. Він дає змогу аналізувати різні сценарії в реалізації проекту та враховувати різні фактори, які впливають на ризик овість подій. Втрати від надзвичайних ризиків можна прогнозувати за допомогою методів експертних оцінок, а точніше, використовуючи метод Дельфі та метод “Дерева рішень”. Метод Дельфі характеризується анонімністю та керованим зворотним зв’язком, тобто експерти анонімно дають відповіді на поставлені питання, а зворотний зв’язок дає змогу узагальнений результат довести до них. Метод “дерева рішень” передбачає графічну побудову варіантів рішень, що можуть бути прийняті, і на основі розрахунку ймовірності виникнення ризикової події експерти роблять узагальнену оцінку.

Серед аналітичних методів широкого застосування набули: метод “стрес-тестування”, геп-аналіз. Метод “стрес-тестування” дозволяє проаналізувати в динаміці зміну важливих кількісних показників ризику залежно від зміни факторів, які впливають на них. Геп-аналіз використовують для оцінки

процентного ризику і ризику ліквідності. Відповідно до даного методу певні активи та пасиви розподіляються на часові періоди. Порівнюючи потоки, отримані від розміщених активів і зобов'язань за кожен часовий період, визначаються і оцінюють рівень ліквідності.

6. Досліджуючи методи оцінки величини банківських ризиків, слід зазначити, що оцінювання ризиків банківськими установами здійснюється залежно від внутрішніх положень та політик, які спрямовані на отримання максимального доходу, скоригованого на ризик, визначаються, встановлюються та контролюються рівні лімітів ризиків. Зокрема, у ПАТ “Укрсиббанку” здійснюється оцінка ризику процентної ставки на підставі геп-аналізу, тобто аналізу невідповідності сум фінансових активів та зобов'язань, які мають термін погашення або перегляду процентної ставки протягом одного періоду. Крім стандартних розрахунків, банк проводить стрес-тестування для визначення рівня збитків, що застосовуватиметься у випадку непередбачених обставин або подій.

7. З метою забезпечення ефективної системи внутрішнього контролю та її всебічної оцінки, рада банків організовує комітет аудиту, до функцій якого відноситься здійснення нагляду за внутрішніми та зовнішніми аудиторами банку, ухвалення їх призначення і звільнення, розгляд і ухвалення мети й обсягу, а також частоти аудитів, отримання їх звітів і забезпечення того, щоб керівництво прийняло вчасно відповідні коректуючі заходи для виправлення недоліків у здійсненні контролю, виконанні положень, законів і нормативних актів, а також інших проблем, виявлених аудитором.

Необхідність розвитку внутрішнього аудиту для вітчизняних банківських установ зумовлена такими факторами: по-перше, така функція існує в усіх розвинених зарубіжних банках і, по-друге, її наявність у банках офіційно рекомендована в липні 2000 року Базельським комітетом з питань банківського нагляду згідно з документом “Внутрішній аудит в банку і взаємовідносини наглядових органів і аудиторів”.

8. Результативність системи управління ризиками залежить від ефективності системи моніторингу. Моніторинг ризику означає процес

функціонування регулярної незалежної системи оцінювання та контролю за ризиком з механізмом зворотного зв'язку. Система моніторингу ризиків допомагає коригувати поточну діяльність згідно із сигналами попередження. За такого підходу до організації процесу управління менеджери середньої ланки відповідають як за надійність локальної системи, так і за втілення в життя стратегічних цілей, сформульованих на рівні вищого керівництва банку.

9. Одним із дієвих способів мінімізації ризиків банківської діяльності є передача ризику третім особам, шляхом формування взаємозв'язків між банківськими та страховими установами. Узгоджена система взаємодії банків та страхових компаній дозволяє створити нові джерела надходження коштів, отримати клієнтів, досягти більших можливостей за допомогою консолідації капіталу, протистояти кризовим явищам.

Провівши дослідження системи ризик-менеджменту у банківських установах, можливим є формулювання напрямів підвищення ефективності управління:

1. Банківські установи повинні виробити власну ефективну політику в сфері управління ризиками та забезпечити її виконання, створити інфраструктуру менеджменту ризиків, спрямовану на своєчасне виявлення ризикових напрямів і управління ними відповідно до побажань вищого керівництва банку.

2. Повинні бути вироблені адекватні інструменти та політика управління ризиками в нестандартних і кризових ситуаціях, що дозволить банку ефективно та своєчасно реагувати на непередбачений вплив негативних чинників.

3. У практичній діяльності банків повинна проводитись щоденна оцінка ризиків кількісними та якісними методами.

Таким чином, з метою забезпечення надійного процесу виявлення, оцінювання, контролю та моніторингу за всіма видами ризиків на всіх рівнях організації, а також врахування взаємозалежності ризиків, банківським установам необхідно створити комплексну систему ризик-менеджменту, яка б сприяла вирішенню завдання між необхідністю отримання доходу та мінімізацією ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А.П. Альгин. – М.: Мысль. – 1989. – 187 с.
2. Андреева Т. Є. Ризик у ринковій економіці: навч. посіб. / Т. Є. Андреева, Т. Е. Петровська. – Х. : Бурун Книга, 2005. – 128 с.
3. Асамбаев Н. Оценка, анализ, измерение и управление рисками (Текст) / Н. Асамбаев // Управление риском. – 2002. – № 1. – С. 9–18.
4. Багмет К. В. Ризик-менеджмент в системі банківського страхування / К. В. Багмет // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 4(118). – С. 203–211.
5. Бакланова К. О. Проблеми управління відсотковим ризиком комерційного банку [Електронний ресурс] / К. О. Бакланова. – Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua>.

6. Балашова Н.Е. Построение системы риск-менеджмента в финансовой компании /Н.Е. Балашова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – №4. – С. 104-111.
7. Банківський менеджмент : підручник / за ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенко. – К. : Знання, 2005. – 831 с.
8. Банківські ризики: оцінити, управляти, контролювати: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.risk-manage.ru/research/bank/>
9. Барчан Г.Ю. Управління ризиками комерційних банків в умовах трансформаційної економіки : монографія / Г.Ю. Барчан, Ю.М. Гудзь. – К. : Сталь, 2008. – 138 с.
10. Бачкай Т. Хозяйственный риск и методы его измерения / Т. Бачкай, Д. Мессена. – М.: Экономика, 1979. – 256 с.
11. Бисмут, Ж. Современная концепция внутреннего аудита и российские банки / Ж.Бисмут, А.Артюхин // Вестник банковского дела. – 2002. – №10. – С.15-20.
12. Бобиль, В. Сучасний ризик-менеджмент у банківській діяльності: теоретичний аспект / В.Бобиль // Вісник НБУ. – 2008. – №11. – С.28-32.
13. Бондаренко Л. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності комерційного банку: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н.: спец 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Л. А. Бондаренко. – К.: КНЕУ, 2007. – 23 с.
14. Бузько С. Совершенствование управления экономическим риском на предприятии / С. Бузько // Бизнес Информ. – 1998. – № 6. – С. 83-85.
15. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун». – 2003. – 1440 с.
16. Бушуєва І.В. Моделювання та розробка системи управління кредитними ризиками комерційного банку: автореф. дис...канд. екон. наук: 08.03.02 / КНЕУ. – К., 2000. – 20 с.
17. Ван Хорн Дж. Основы управления финансами: [пер. с англ.] / под ред. И.И. Елисеевой / Дж. Ван Хорн. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 799 с.

18. Васильченко, З.М. Новий підхід до вивчення банківської справи / З.М.Васильченко // Банківська справа. – 2001. – № 6. – С. 59-61.
19. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч.-мето д. посіб. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
20. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
21. Вітлінський В.В. Невизначенність та ризик. – К.: Деміур, 1996. – 289 с.
22. Волошин І. Динаміка розривів ліквідності банку за умов змінної програми розміщення та залучення коштів // Вісник НБУ. – 2007. – №8. – С. 24–26.
23. Гаряга Л. О. Місце моніторингу у банківській діяльності / Л. О. Гаряга // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №5.– С. 153 – 165.
24. Глущенко В. В. Фінансові ризики комерційного банку / В. В. Глущенко, А. І. Граділь. – Х. : ХНУ, 2007. – 202 с.
25. Головка А.Т. Система банківського менеджменту: [Навч. посібник] / За ред. А.Т. Головка, В.І. Грушко, М.Д. Денисенко. – К.: «ІНКОС», 2004. – 480 с.
26. Грабовый П.Г. Риски в современном бизнесе / П.Г. Грабовый, С.Н. Петрова., С.И. Полтавцев. – М.: «Аланс», 1994. – 200 с.
27. Гудзь О.Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості / Олена Євгенівна Гудзь. – К.: ІАУ, 2004. – 129 с.
28. Д'яконова І. І. Удосконалення банківських операцій і попередження ризиків як умова зміцнення системи України : монографія / І. І. Д'яконова. – Суми : Університетська книга, 2007. – 87 с.
29. Денежное обращение и банки / Под ред.. Г.Н.Белоглазовой, Г.В.Толоконцевой. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 272 с.
30. Дзедзик І. Б. Місце ризиків у системі фінансового моніторингу операцій банківської установи / І. Б. Дзедзик // Регіональна економіка. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2008. – № 4. – С. 109–115.

31. Дзедзик І. Б. Роль фінансового моніторингу в забезпеченні прозорості діяльності банківської установи / І. Б. Дзедзик, Р. А. Слав'юк // Економіка: проблеми теорії та практики : Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Вип. 252 : У 6 т. – Т. IV. – С. 965–973.

32. Директива Європейської Ради 96/6/ЄЕС від 15.03.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.delukr.ec.europa.eu>

33. Діденко С. В. Оптимізація управління ризиками в системі фінансового моніторингу банку / С. В. Діденко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 128–131.

34. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду «Основні принципи ефективного банківського нагляду» (матеріали БКБН, вересень 1997 року): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision

35. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду “Внутрішній аудит в банку та взаємовідносини наглядових органів і аудиторів” (матеріали БКБН, липень 2000 року): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>

36. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду “Посилення корпоративного управління банківських установ” (матеріали БКБН, вересень 1999 року): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>

37. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду «Принципи управління кредитним ризиком» (Principles for the Management of Credit Risk; матеріали БКБН, вересень 2000 року): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>

38. Документ Міжнародної організації вищих контролюючих органів (INTOSAI) “Рекомендації зі стандартів внутрішнього контролю” (матеріали INTOSAI, червень 1992 року): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intosai.org/de/portal/>

39. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: [навчальний посібник] / Л.І. Донець. – К.: Центр навчальної літератури. – 2006. – 312 с.

40. Дослідження Агентства фінансових ініціатив «Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.afi.com.ua>

41. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е. Е. Егорова // Управление риском. – № 2. – 2002. – С. 9-12.

42. Економічний ризик: ігрові моделі: навч. посіб. / В. Вітлінський, П. І. Верчено, А. С. Сігал, Я. С. Наконечний; за ред. д-ра екон. наук, проф. В. В. Вітлінського. – К.: КНЕУ, 2002. – 446 с.

43. Ермасова Н.Б. Риск-менеджмент организации: [Учебно-практическое пособие] / Н.Б. Ермасова. – М.: Изд-во «Дашков и К», 2008. – 380 с.

44. Єрмошенко А. М. Порівняння основних моделей банківського страхування / А. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3. – С. 167-175.

45. Жоваников В. Н. Риск-менеджмент в коммерческом банке в условиях переходной экономики / В. Н. Жоваников // Деньги и кредит. – 2002. – № 5. – С. 60-65.

46. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк.– Львів: Видавництво нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.

47. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-14 від 07 грудня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>

48. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», у редакції Закону від 18.05.2010 р. № 2258-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=249-15>.

49. Іващук І. Кількісна оцінка банківських ризиків / І. Іващук, О. Оконська // Банківська справа. – 2000. – №5. – С. 7-8.

50. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: [навчальний посібник. 2-ге вид., доп. перероб.] / С.М. Ілляшенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
51. Камінський А. Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України / А. Камінський // Банківська справа. – 2005. – № 6. – С. 10-20.
52. Камінський А.Б. Моделювання фінансових ризиків: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 304 с.
53. Карчева Г.Т. Використання VAR-методології для оцінки ризику ліквідності банків [Електронний ресурс] / Г.Т. Карчева // Вісник УАБС. – 2008. – № 1 (24). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/VUABS/texts/2008_1/24.3.04.pdf.
54. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ek-lit.agava.ru.
55. Клапків Ю. Банківське страхування : нові виклики та можливості [Електронний ресурс] / Ю. Клапків, В. Тринчук // Страхова справа. – 2008. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public>
56. Коваленко С. Б. Мониторинг рынка банковских услуг / С. Б. Коваленко, Н. Н. Шулькова // Банковские услуги. – 2003. – № 5. – С. 2–11.
57. Козьменко С. М. Стратегічний менеджмент банку / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг, І. В. Волошко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 734 с.
58. Козьменко С. М. Теоретичне підґрунтя банківсько-страхової інтеграції / С. М. Козьменко, К. В. Багмет // Вісник НБУ. – 2012. – № 2 (192). – С. 22–27.
59. Краснова І. Внутрішній контроль у банку: завдання та організація / І. Краснова // Вісник Національного банку України. – 2007 р. – № 9. – С. 40–42.
60. Кулаковська, Л.П. Організація і методика аудиту: Навчальний посібник / Л.П.Кулаковська, Ю.В.Піча; 2-е вид. – К.: Каравела, 2005. – 560 с.
61. Кучеренко В. В. Економічна природа інтеграції банків і страхових компаній / В. В. Кучеренко // Вісник КНТЕУ. – 2009. – №2. – С. 97-105.
62. Кучерява Є.О. Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс] / Є.О. Кучерява, Т.П. Павленко. – Режим доступу до статті: http://nauka.zinet.info/1/kutsheryava_pavlenko.php

63. Лапуста М. Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 224 с.
64. Лилик О. Bancassurance та перспективи його розвитку в Україні / О. Лилик // Вісник НБУ. – 2007. – № 2. – С. 32-37.
65. Луців Б. Л. Bancassurance – як форма ефективної співпраці банків і страхових компаній / Б. Л. Луців, О. Притула // Світ фінансів. – 2008. – №2. – С. 119-124.
66. Ляшко К.С. Банковские риски. Принципы идентификации и управления [Электронный ресурс] / К.С. Ляшко // Электронное научное издание «Труды МГТЛ». – Режим доступа до статті: http://www.e-magazine.meli.ru/Vipusk_19/266_v_19_Lyashko.doc
67. Малій О.Г. Кредитоспроможність позичальника: особливості аграрної сфери / О.Г. Малій // Економіка АПК. – 2004. – №5. – С. 89-98.
68. Маршалл А. Принципы экономической науки [В 3 т.] / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – 1078 с.
69. Маршалл В. Основные опасности химических производств / В. Маршалл – М.: Мир, 1989. – 672 с.
70. Мельничук М. Проблеми впровадження нових рекомендацій Базельського комітету щодо управління ризиками в банках України / М. Мельничук // Банківська справа. – 2005. – № 5. – С. 76–82.
71. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків”, затверджені постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
72. Методичні вказівки щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту в комерційних банках України: Затв. Постановою Правління НБУ від 02.07.1999 №358 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
73. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затверджені постановою Правління Національного банку України 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

74. Милль Дж. С. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии / Дж. С. Милль – М.: ЭКСМО. – 2007. – 1040 с.
75. Митрохин В. В. Диагностика и мониторинг устойчивости банковской системы / В. В. Митрохин // Деньги и кредит. – 2005. – № 11. – С. 23 – 27.
76. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Х. Найт. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
77. Ордовська І. Акредитація страховиків у банках / І. Ордовська // Страхова справа. – 2008. – №1 (29). – С. 4-14.
78. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України, затв. Постановою Правління НБУ від 16.03.2006р. №91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/>
79. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: Постанова Правління Національного банку України від 25.01.2012 № 23. Електронний ресурс] – [Режим доступу]: <http://www/zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
80. Потоцкая, Е.Г. Организация системы управления рисками в банке [Текст] / Е.Г.Потоцкая // Бухгалтерия и банки. – 2001. – №3. – С.165-179.
81. Прасолова С. Проблемы оцінки та управління процентним ризиком комерційних банків: актуальні аспекти / С. Прасолова // Вісник НБУ. – 2007. – № 9. – С. 36–39.
82. Приказюк Н. В. Співпраця банків і страхових компаній: проблеми та перспективи розвитку / Н. В. Приказюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – № 25. – С. 106-113.
83. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
84. Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України: Положення НБУ, затв. постановою Правління НБУ від 20.03.1998 №114 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності . – 1998. – №4. – С.18-34

85. Пучков Е.В. Разработка системы поддержки принятия решений для управления кредитным риском банка [Электронный ресурс] // Инженерный вестник Дона. – 2011. – №11. – Режим доступа до статті: <http://ivdon.ru/magazine/archive/nly2011/377>

86.Річний фінансовий звіт ПАТ "Райффайзен Банк Аваль" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aval.ua/about/bank_reports

87.Річний фінансовий звіт ПАТ "Укрсиббанк" [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ukrsibbank.com/>

88.Річний фінансовий звіт ПАТ "Банк Форум" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forum.ua/forumua/ua>.

89.Річний фінансовий звіт ПАТ "Укрінбанк" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrinbank.com/company/fz2>.

90. Романенко Л.Ф. Ризики у банківській діяльності / Л.Ф. Романенко, А.В. Коротеєва // Фінанси України. – 2005. – №5. – С. 121-127.

91. Романов В. С. Классификация рисков: принципы и критерии [Электронный ресурс] / В. С. Романов. – Режим доступа: <http://www/allinks.ru>

92. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

93. Сердюкова И. Д. Управление финансовыми рисками / И. Д. Сердюкова // Финансы. – 1995. – № 12. – С. 6-9.

94. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг [Текст] / Дж. Синки. – Изд. 2-е., перераб. и доп. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1024 с.

95. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / Упорядники: О. В. Рогачова, К. С. Винокуров, Ю. І. Крусь, О. А. Меню, С. А. Меню. – К.: Оріони, 1999. – 502 с.

96. Стандарты управления рисками // Финансовая консультация. – 2006. – № 15. – С. 4-10.

97. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: Теорія та практика: навч. / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : Політехніка, 2004. – 200 с.

98. Стойко О.Я. Банківські операції / О.Я. Стойко. – К.: Лібра, 2003. – 252 с.
99. Супрунович, Е.Б. Управление рыночным риском / Е.Б.Супрунович, И.А.Киселёва // Банковское дело. – 2003. – №1. – С. 89-96.
100. Тронин Ю. Н. Можно ли управлять рисками? / Ю. Н. Тронин // Банковские технологии. – 2000. – № 3. – С. 60-63.
101. Тулинов В.В. Страхование и управление риском. Терминологический словарь / В.В. Тулинов, В.С. Горин. – М.: Наука, 2000. – 564 с.
102. Уваров К. В. Управління валютним ризиком у банках України: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. : спец 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / К. В. Уваров. – К.: КНЕУ, 2007. – 19 с.
103. Управління банківськими ризиками : навч. посіб. / [Л. О.Примостка, П. М. Чуб, Г. Т. Карчева та ін.] ; за заг. ред. Л. О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2007. – 600 с.
104. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т.1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А.О. Спіфанов, Т.А. Васильєва, С.М. Козьменко та ін.] / за ред.. д-ра екон. наук, проф.. А.О. Спіфанова. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – 283 с.
105. Фастовець М. Проблемні аспекти ризиковості кредитування малого бізнесу в Україні / М. Фастовець // Вісник НБУ. – 2007. – № 2. – С. 38–45.
106. Формування та розміщення фінансових ресурсів депозитних корпорацій України [Електронний ресурс]: Статистичний випуск НБУ. Вересень 2011 року. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog>
107. Хаб'юк, О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: Монографія / О.Хаб'юк. – Івано-Франківськ: ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260с.
108. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бейли – М.: ИНФРА-М, 1999. – 1028 с.

109. Шатковська-Шморгай В. Б. Значущість системи моніторингу в процесі управління валютним ризиком банку / В. Б. Шатковська-Шморгай // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. пр. – Львів, 2010. – Вип. 20.2. – С. 246–252.

110. Шатковська-Шморгай В. Б. Принципи формування та місце моніторингу в стратегії управління валютним ризиком в банках / В. Б. Шатковська-Шморгай // Економіка і регіон : наук. вісник ПНТУ ім. Ю. Кондратюка. – 2008. – № 4(19). – С. 119–123.

111. Швець Н.Р. Удосконалення системи управління банківськими ризиками у світлі посилення глобалізацій них та кризових явищ у світі / Н.Р. Швець // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. - № 1. – С. 433-444.

112. Ширинская Е.Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт / Е.Б. Ширинская. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 160 с.

113. Штырова И.А. Управление кредитным риском. / И.А. Штырова // Банковские услуги. – 2003. – № 8. – С. 42-48.

114. Шулькова Н. Н. Банковский мониторинг и направления его проведения / Н. Н. Шулькова // Банковские услуги. – 2003. – № 5. – С. 35 – 38.

115. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / Под ред. А. А. Лобанова и А. В. Чугунова. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 786 с.

116. Юсипович О. І. Економічні ризики та їх вплив на товарооборот: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н.: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (економіка торгівлі та послуг)» / О. І. Юсипович – Львів: Львівська комерційна академія, 2007. – 21 с.

117. Bonnet Y. Analysis and prospects of the French bancassurance market [Electronic resource] / Y. Bonnet, P. Arnal // Association Actuarielle Internationale. Congres Interational des Actuaries. – 9 p. – Mode of access : http://www.actuaries.org/EVENTS/Congresses/Cancun/ica2002_subject/bancassurance/bancass_67_arnal.pdf. – Title from the screen.

118. Boyd J. Bank holding company mergers with nonbank financial firms: Effects on the risk of failure / J. Boyd, S. Graham, R. Hewitt // Journal of Banking &

Finance. – 1993. – vol. 17(1). – P. 43-63.

119. Checkland PB. Soft Systems Methodology: A Thirty Year retrospective. Systems Research and Behavioral Science, Vol. 17 (S1), S11-S58.

120. Daniel J. The Integration of Financial Services in Europe / J. Daniel // North American Actuarial Journal. – 2000. – № 4. – P. 53– 63.

121. Ganley J. Surplus Liquidity: Implications for Central Banks Lecture Series no. 3 / Centre for Central Banking Studies Bank of England // http://www.bankofengland.co.uk/education/ccbs/handbooks_lectures.htm.

122. Garcia-Herrero A. Global and regional financial integration : progress in emerging markets [Electronic resource] / A. Garcia-Herrero, P. Woolridge // BIS Quarterly Review. – September, 2007. – P. 57-70. – Mode of access : http://www.dcenter.ru/eaes/lit/07_03_3.pdf. – Title from the screen.

123. Markowitz Harry M. Portfolio Selection // Journal of Finance. – 1952. – Vol. 7. – No. 1 (March). – P. 77–91.

124. Tassin E. Success Factors for Bancassurance in France / E. Tassin // Abelica Global Consultants and Actuaries. Insurance News. – 2009. – № 3. –8 p.

125. Violaris Y. Bancassurance in practice [Electronic resource] / Y. Violaris // Munich Re publications. – 2001. – 40 p. – Mode of access : <http://www.marclife.com/research/pdf/banc.pdf>. – Title from the screen.